

Advies

DATUM 2 oktober 2017
VOLGNUMMER 2016-2017/8

COMMISSIE Commissie voor Wonen,
Armoedebeleid en Gelijke
Kansen

Kinderarmoede bestrijden door 1 euromaaltijden?

In 2015 lanceerde de Vlaamse overheid de projectoproep 'Gezonde en betaalbare maaltijden gekoppeld aan integrale gezinsondersteuning', beter gekend als de projectoproep '1 euromaaltijden'.

Het Kinderrechtencommissariaat ging via een praktijkstudie na hoe 1 euromaaltijden kinderarmoede bestrijden en formuleert aanbevelingen voor het Vlaamse en lokale beleid.

De projectoproep streeft twee doelstellingen na:

- Voldoende en gezond voedsel als basisvoorziening;
- Mensen in armoede bereiken om gezinsondersteuning aan te bieden.

De 1 euromaaltijden zijn bedoeld voor kinderen van 0 tot 12 jaar en hun gezin.

In het eerste kwartaal van 2017 werden 10.420 maaltijden verdeeld. Dat gebeurt in sociale restaurants en via afhaalmaaltijden, in laagdrempelige werkingen voor gezinnen, op scholen en in vrijetijdsinitiatieven voor kinderen.

Het Kinderrechtencommissariaat bekeek 16 van de 22 goedgekeurde projecten van dichterbij. We analyseerden de projectdocumenten en praatte met initiatiefnemers en gebruikers.

Wat ervaren gezinnen als ondersteunend?

- Gezinnen waarderen de gezinsondersteunende diensten zelf, zoals kinderopvang of hulp om hun woonsituatie te verbeteren. Waar ondersteuning en maaltijden op dezelfde plek gebeuren, komen gezinnen meer voor de ondersteuning. De maaltijden zijn een extra. Op school hechten ze meer belang aan een bijdrage in de schoolfactuur dan aan goedkope schoolmaaltijden.

- Kant-en-klare maaltijden zijn soms handig, vooral als ouders ze kunnen afhalen of als de kinderen ze op school of in combinatie met een vrijetijdsinitiatief kunnen eten.
- Sommige gezinnen vinden het fijn om af en toe samen uit te eten. Dan waarderen ze het als het eten lekker is, als kinderen met andere kinderen kunnen spelen en als het gezellig is.

Maar de meeste projecten hebben moeite om hun publiek te bereiken. Toegankelijkheid is niet vanzelfsprekend. Of ze de meest kwetsbaren bereiken, is onduidelijk. Financieel zijn de goedkope kindermaaltijden geen echte meerwaarde omdat alleen de kinderen één euro betalen. De totaalprijs voor het gezin is dikwijls een drempel.

Andere vaak genoemde drempels zijn:

- Het aanbod is niet gekend.
- De eetplaats is weinig gezinsvriendelijk.
- Er wordt te weinig rekening gehouden met verschillende voedingsvereisten en -voorkeuren.
- Het gezin loopt risico op stigmatisering.
- Het tijdstip is niet aangepast aan gezinnen.
- De locatie is moeilijk bereikbaar.

De kindermaaltijden werken daardoor niet als laagdrempelige toegangspoort naar gezinsondersteunende diensten.

De toeleiding gebeurt meer in de andere richting: de maaltijdverstrekkers zijn sterk afhankelijk van laagdrempelige diensten om hun publiek te bereiken.

We concluderen dat de 1 euromaaltijden tekortschieten als antwoord op hun doelstellingen. Hoe dan wel aan die doelen werken?

- ▶ **Zorg dat kinderen thuis genoeg gezonde voeding hebben.**
Thuis eten sluit het best aan bij de leefwereld van kinderen: samen eten, spelen voor en na het eten, ruimte om te bewegen en huiswerk maken. Overheden kunnen dat ondersteunen door te zorgen voor inkomens die hoog genoeg zijn. Via bijvoorbeeld een sociale kruidenier kunnen ze daarnaast de kosten voor voeding beperken. Kindermaaltijden en eventueel restaurantbezoek zijn een aanvullende optie.
- ▶ **Zorg dat gezinsondersteunende diensten toegankelijk zijn en zet in op laagdrempelige werkingen.**
In dit project bewijzen eerstelijnswerkingen hun meerwaarde: brugfiguren of ontmoetingsplaatsen die vraaggericht werken, op maat en in het tempo van het gezin en op basis van een vertrouwensband. Door te investeren in die eerste lijn zorgen overheden dat mensen in armoede de weg vinden naar diensten die hen vooruit kunnen helpen. Dat werkt alleen als die diensten zelf kwaliteit bieden en toegankelijk zijn voor gezinnen in armoede.

1. Projectoproep 1 euromaaltijden

Eind juni 2015 lanceerde de Vlaamse overheid de projectoproep 'Gezonde en betaalbare maaltijden gekoppeld aan integrale gezinsondersteuning'.¹ De oproep is gekend als '1 euromaaltijden' en een initiatief van viceminister-

¹ Vlaamse overheid, departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, [Informatiebrochure bij de subsidieaanvraag in het kader van de projectsubsidies 'gezonde en betaalbare maaltijden gekoppeld aan integrale gezinsondersteuning' 2015](#). Brussel, 2015.

president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Inburgering, Wonen, Gelijke Kansen en Armoedebestrijding.

Het uitgangspunt van de oproep is de aandacht voor voedsel als basisvoorziening:

‘Voldoende en gezond voedsel is een van de basisvoorzieningen waarover iedereen zou moeten beschikken. Toch hebben meer en meer mensen hier geen of onvoldoende toegang toe.’

Dat wordt gekoppeld aan een bredere aanpak om via maaltijden mensen te bereiken voor gezinsondersteunende diensten.

‘Het voorzien van een maaltijd staat immers niet op zich, maar past binnen een lokale integrale aanpak die mensen wil versterken. Het is (ook) een middel om mensen in armoede proactief te bereiken, integraal te ondersteunen, de mogelijkheid te bieden in contact te komen met een breed netwerk van andere organisaties (hulp- en dienstverlening, verenigingen, ...) en hun sociaal netwerk te verruimen. Voedsel kan gezien worden als een middel om mensen in armoede op een laagdrempelige manier te bereiken om gezinsondersteuning aan te bieden.’

De oproep omschrijft negen criteria, waarvan de eerste vijf verplicht zijn:

- kinderen in armoede gezonde en betaalbare maaltijden aanbieden aan een tarief van één euro voor kinderen tot 12 jaar;
- zich in hoofdzaak richten tot ‘(gezinnen met) kinderen’;
- inzetten op integrale gezinsondersteuning;
- samenwerken in een lokaal netwerk met betrokkenheid van het lokaal bestuur;
- inzetten op participatie;
- sociale tewerkstelling realiseren;
- sociaal aan de slag gaan met voedseloverschotten;
- een innovatieve en creatieve aanpak;
- de mogelijkheid om de werking verder te zetten na afloop van het project.

Organisaties konden een aanvraag doen tot eind september en de projecten moesten starten in december 2015. De projectsubsidie loopt maximum 36 maanden – eventueel verlengbaar – en bedraagt per project tot 60.000 euro.

De Vlaamse overheid selecteerde 22 projecten voor een totaalbedrag van 1.169.768 euro.²

2. Praktijkstudie 1 euromaaltijden

2.1. Analyse vanuit mensenrechten- en kinderrechtenbenadering

Voor onze praktijkstudie vertrekken we vanuit een mensenrechten- en kinderrechtenbenadering van armoede.³

Mensen in armoede kampen met een tekort aan materiële middelen en met sociale uitsluiting in verschillende domeinen. We beschouwen armoede als een structureel, maatschappelijk fenomeen. Personen in armoede kunnen

² Overzicht via [deze link](#).

³ Voor een uitgebreide toelichting, zie: BRUNO VANOBBERGEN, *Spelen in zwarte sneeuw. Fragiel manifest tegen kinderarmoede*, Leuven, LannooCampus, 2016.

Meer info: <https://www.kinderrechtencommissariaat.be/actueel/spelen-zwarte-sneeuw>
En: KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, [Standpunt Een kinderrechtenkijk op kinderarmoede, 2016-2017](#)

moeilijker hun mensenrechten realiseren, zoals het recht op een passende levensstandaard, het recht op gezondheid, op onderwijs enzovoort.

Armoede bij kinderen vraagt specifieke aandacht om verschillende redenen:

- Het armoederisico bij kinderen ligt hoger dan het gemiddelde bij de bevolking.
- Kinderen beleven armoede op hun eigen manier.
- Kinderen ervaren zelf de gevolgen van armoede, niet alleen thuis, maar ook daarbuiten: op school en in hun vrije tijd.
- Hoewel kinderen afhankelijk zijn van hun ouders, ondergaan ze armoede niet passief.
- De gevolgen van armoede in de kindertijd wegen later nog sterk door.

Tegelijk is vanuit een kinderrechtenperspectief de context van kinderen belangrijk. We kunnen de situatie van kinderen niet isoleren van die van hun ouders, hun gezin én van de bredere maatschappelijke context. Kinderarmoede bestrijden betekent dus ook armoede tegengaan in het gezin, de buurt en de bredere maatschappij.

Om armoede aan te pakken, is een integrale en structurele aanpak nodig. De mensenrechtenbenadering schuift daarin vijf centrale principes naar voren.

- **Accountability** gaat over de ultieme verantwoordelijkheid van de overheid om mensenrechten te realiseren. Armoedebestrijding is geen vrijblijvend verhaal van liefdadigheid.
- **Participatie**: mensen in armoede hebben recht op inspraak in het beleid en recht op maatschappelijke participatie. Daarvoor is kwaliteit en toegankelijkheid van maatschappelijke diensten heel belangrijk.
- **Empowerment** gaat over het doorbreken van de machteloosheid die mensen in armoede vaak ervaren in relatie met maatschappelijke instituties. De individuele, collectieve en politiek-maatschappelijke kracht en macht van mensen in armoede moet erkend en versterkt worden.
- **Non-discriminatie** en gelijkheid verwijzen naar het verbod om gezinnen te benadelen omdat ze in armoede leven, maar ook naar een gelijke behandeling van mensen in armoede op basis van andere gronden zoals bijvoorbeeld geslacht, afkomst en handicap. Wanneer er structurele achterstelling is van een groep, is positieve actie noodzakelijk om dat recht te trekken.
- Het blijft belangrijk om **de link met mensenrechten** te expliciteren en mensenrechten te benoemen als ondeelbaar en normatief kader.

2.2. Kwalitatief onderzoek

Het Kinderrechtencommissariaat bekeek de 1 euromaaltijden naderbij via een praktijkstudie. We gingen na hoe deze beleidsmaatregel gericht op kinderarmoedebestrijding in de praktijk vorm krijgt en welke lessen we daaruit leren. Het is dus niet de bedoeling om individuele projecten te evalueren.

De praktijkstudie voerden we samen uit met de Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek van de UGent. Dat gebeurde in overleg met Prof. Griet Roets en haar studente Tine Kiekens die haar masterproef over de 1 euromaaltijden schreef.⁴

We kozen voor een kwalitatief onderzoek waarbij we verschillende methoden combineerden.

⁴ T. KIEKENS, *1 euromaaltijden als middel ter bestrijding van (kinder)armoede. Kwalitatief onderzoek in het kader van de projectoproep 'gezonde en betaalbare maaltijden gekoppeld aan integrale gezinsondersteuning'*. Masterproef ingediend tot het behalen van de graad van 'Master in het Sociaal Werk, Gent, Universiteit Gent, academiejaar 2016-2017.

16 van de 22 goedgekeurde projecten bekeken we van dichterbij. De projecten gingen door in verschillende provincies en ongeveer de helft in een centrumstad. Daarnaast bezochten we een project dat wordt uitgevoerd zonder Vlaamse subsidies, omdat de ervaringen relevant waren om in de analyse mee te nemen.

Analyse projectdocumenten

In een eerste groep onderzoeksactiviteiten analyseerden we projectdocumenten. We namen alle goedgekeurde en enkele afgekeurde projectaanvragen door. Bij de bezochte projecten vroegen we rapporten op over de werking, verslagen van overleg tussen de initiatiefnemers, enzovoort.

Daarnaast konden we enkele verslagen van het lerend netwerk van de initiatiefnemers van de 1 euromaaltijden doornemen.⁵

Bezoeken: interviews en observaties

In een tweede groep onderzoeksactiviteiten bezochten we de projecten, observeerden de werking en voerden gesprekken met initiatiefnemers en gebruikers van de 1 euromaaltijden.

Tine Kiekens bezocht in een eerste bevragingsfase elf initiatieven tussen begin september en eind december 2016. Ze observeerde de werking en nam twaalf interviews af van initiatiefnemers. Daarnaast vulden twee initiatieven een vragenlijst in.

De tweede bevragingsfase met bezoeken vond plaats tussen maart en september 2017. Het Kinderrechtencommissariaat onderzocht acht initiatieven en Prof. Griet Roets deed een diepgaand onderzoek van één initiatief. Haar onderzoek is er nog lopend. We praatten met initiatiefnemers, partnerorganisaties, ouders of kinderen. We spraken ook met een ervaringsdeskundige in armoede betrokken bij enkele projecten.

Omdat kinderen het vaak moeilijk vinden om over armoede te praten, ze worden er liever niet over aangesproken,⁶ gebeurden de contacten met kinderen op een open en exploratieve manier. We combineerden participatieve observaties met gesprekken met de kinderen om aansluiting te maken met hun leefwereld.⁷ Aanvullend was er een groepsgeprek met ouders.

Aanbevelingen voor lokaal en Vlaams beleid

De praktijkstudie levert relevante inzichten op voor armoedebeleid en – praktijk. Ook al konden we niet elk goedgekeurd project bezoeken, laat staan grondig leren kennen en ook al zijn er grote verschillen tussen de projecten.

We formuleren aanbevelingen voor het Vlaams beleid, dat met de projectoproep een kader met subsidies voorzag, en voor het lokaal beleid en uitvoerende organisaties, die elk project zijn eigen invulling gaven.

⁵ Dat lerend netwerk werd georganiseerd door Komosie op vraag van het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Op dat netwerk stelde de UGent ook de praktijkstudie voor en koppelde de resultaten van de masterproef terug.

⁶ J. VAN GILS EN T. WILLEKENS, *Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren die in armoede leven. Deel 2: De beleving van kinderen die leven in armoede in Vlaanderen*, Meise, Onderzoekscentrum Kind en Samenleving vzw, 2010.

⁷ G. ROETS, R. ROOSE, M. BOUVERNE-DE BIE, "Researching Child Poverty: towards a lifeworld orientation", *Childhood-a global journal of child research*, 20(4), 2013, 535-549.

3. De maaltijden

3.1. Organisatie: een grote variëteit

Het restaurant

Bestaande en nieuwe restaurants

Maaltijden aanbieden gebeurt op uiteenlopende manieren. Heel wat initiatieven vinden plaats in een sociaal restaurant. Dat kan gaan om een bestaand restaurant of een nieuw initiatief.

Bij de bestaande restaurants vinden we er meerdere die traditioneel vooral ouderen en alleenstaanden bereiken. Sommige richten zich dan weer specifiek op mensen in armoede, maar ook zij geven bij aanvang van het project vaak aan weinig gezinnen met kinderen te bereiken. Het blijkt niet voor de hand te liggen om vanuit die bestaande settings op korte tijd meer gezinnen met kinderen te bereiken. Daarbij is het soms schipperen tussen het bestaand publiek behouden en nieuw publiek aantrekken.

‘Het is nog altijd gekend als een seniorenrestaurant, maar we willen meer gezinnen naar hier krijgen. Neem bijvoorbeeld de inrichting. De senioren vinden het prima zo, maar het trekt minder jonge gezinnen aan. We hebben eens geprobeerd om het anders in te richten en op de eerste dag waren onze senioren al heel ontevreden.’ (een initiatiefnemer)⁸

Nieuwe restaurants hebben het voordeel dat ze het bereik van jonge gezinnen van meet af aan in hun uitwerking kunnen meenemen. Daar worstelen velen met de opstarttijd. Een restaurant bouwen en operationeel maken, vraagt vaak meer tijd dan oorspronkelijk voorzien.

‘Ik ben als projectmedewerker begonnen toen het project eigenlijk al een paar maand moest lopen. Ik heb dan allerlei locaties in de gemeente bezocht omdat er niet veel beschikbaar was. Uiteindelijk vonden we een locatie waar ze al een keuken aan het bouwen waren. Maar we werken in het begin toch nog met een traiteur. Er was te weinig tijd om een ‘Artikel 60’ werknemer aan te werven. En volgens de wetgeving moet er een gediplomeerde kok in de keuken staan. De keuken was nog niet helemaal in orde, we zaten met de normen rond voedselveiligheid en controle. Er komt heel veel werk bij kijken. We hopen op termijn zelf te kunnen koken en kookworkshops te organiseren. Maar dat koken staat nu even in de koelkast, onze grootste prioriteit nu is mensen bereiken.’ (een initiatiefnemer)

Alternatieve formules

De restaurants hebben het moeilijk om gezinnen op een regelmatige basis te bereiken. Op veel plekken zoekt men aanvullende alternatieven om meer mensen te bereiken. Andere plekken kiezen van meet af aan voor een andere aanpak.

Afhaalmaaltijden

In verschillende restaurants kunnen gebruikers maaltijden afhalen. Een handige oplossing voor gezinnen met kinderen. Het gezin kan in de vertrouwde thuisomgeving eten. Dat is praktischer. Thuis eten is gemakkelijk te combineren met spelen voor en na het eten, huiswerk maken en op tijd slapen. In dezelfde logica experimenteren sommige plaatsen met maaltijden aan huis.

⁸ Alle citaten in de tekst zijn anoniem gemaakt, waar nodig door specifieke lokale termen te vervangen door algemenere termen.

'De maaltijden voor kinderen worden meestal afgehaald. De klanten van het OCMW hebben minder de gewoonte om op restaurant te gaan.' (een initiatiefnemer)

Andere locatie

Op veel plekken breekt men volledig uit de setting van het restaurant. Men gebruikt alternatieve locaties als eetruimte, zoals de zaal van een buurtcentrum. Deze initiatieven zijn vaker enkel toegankelijk voor een selectief publiek van mensen in armoede.

Indrukwekkend is de moeite die medewerkers en vrijwilligers doen om bijvoorbeeld elke week opnieuw een lokaal in te richten als gezellige eetruimte. Toch botsen ze vaak op infrastructurele beperkingen om de locatie echt aan te passen voor gezinnen met kinderen, bijvoorbeeld aangepast sanitair en genoeg ruimte om te bewegen, ideaal ook met buitenruimte.

Alleen op reservatie

Op veel alternatieve locaties zijn de plaatsen beperkt. Initiatieven werken er vaak met verplichte reservatie. Zo kunnen ze vooraf inschatten hoeveel maaltijden ze moeten voorzien. In de praktijk loopt dat soms moeilijk. Sommige ingeschreven gezinnen komen niet en anderen komen zonder dat ze ingeschreven zijn. Of er komen meer of minder kinderen mee dan voorzien. Sommige initiatieven springen daar pragmatisch mee om en slagen er vrij goed in om alle gezinnen die komen een maaltijd te geven. Tegelijk proberen ze de wijzigingen te beperken, door mensen hierop aan te spreken of door betaling vooraf te vragen.

Laagdrempelige werking voor gezinnen

Op sommige plekken worden de maaltijden verdeeld vanuit een bestaande basiswerking met een aanbod voor gezinnen. Het gaat om laagdrempelige werkingen die erin slagen om een vertrouwensband op te bouwen met hun publiek en op maat een antwoord te bieden op uiteenlopende vragen van mensen. Het zijn ontmoetingsplaatsen met voordien al een breed aanbod van diensten voor gezinnen, kinderen en vaak ook alleenstaanden. De maaltijden zijn er een extra, die sommige werkingen al voor het project aanboden.

'In onze organisatie komen al sinds jaar en dag gezinnen en alleenstaanden in kansarmoede. We houden de drempel heel laag. We hebben een breed aanbod op verschillende domeinen. Kinderen komen voor huiswerkbegeleiding. Ouders komen voor oudergroepen. Ze kunnen leren fietsen, er is een koor, we gaan met ouders en kinderen naar het theater en er is taal- en leerstimulering. We doen huisbezoeken en we komen ook in de buurtscholen: we halen kinderen op, doen activiteiten en geven vorming over armoede aan leerkrachten. Die ondersteuning in de totaliteit vertrekt vanuit het feit dat je met gezinnen met kinderen, met jongeren, met alleenstaanden, met volwassenen eerst verbinding maakt, een relatie. Je bouwt langdurig een vertrouwensrelatie op en vanuit dat vertrouwen kan je een aantal trajecten afleggen. Eten is een bindmiddel maar dat doet niets in essentie als je als organisatie niet gaat inzetten op die ondersteuning.' (een initiatiefnemer)

Maaltijden voor kinderen alleen

Veel initiatieven werken samen met scholen of vrijetijdsinitiatieven voor kinderen. Het gebeurt vaak in combinatie met andere formules en is een manier om vrij vlot veel maaltijden te verspreiden. Het is gemakkelijker om de maaltijden naar het doelpubliek te brengen in plaats van omgekeerd.

Goedkope schoolmaaltijden

Schoolmaaltijden aanbieden aan één euro gebeurt op verschillende manieren. Sommige scholen bieden alle leerlingen die dat wensen een warme maaltijd voor één euro. Dat gebeurt vanuit de redenering dat de school overwegend kinderen met een kansarme achtergrond bereikt én vanuit een bekommernis om geen kinderen te stigmatiseren.

‘Wij bieden een keer per week een 1 euromaaltijd aan. Alle leerlingen die dat wensen, kunnen zich daar een week vooraf voor inschrijven. Op andere dagen zijn er geen warme maaltijden. We hebben geen refter: de leerlingen eten hun boterhammen in de klas op. Voor de wekelijkse 1 euromaaltijd, gebruiken we ’s middags het technologielokaal.’ (een medewerker van een school)

Op andere plekken krijgen scholen terugbetaling van een aantal maaltijden. Ze geven aan de initiatiefnemers van het project door voor hoeveel kinderen en hoeveel maaltijden een tussenkomst nodig is.

In gemeenten waar de lokale overheid samenwerkt met scholen in een kansenpas-systeem (zie verder), kan men voor kinderen in armoede een lagere bijdrage voor de schoolmaaltijd vragen. Dat kan discreet: leerlingen weten niet van elkaar wie hoeveel betaalt voor de maaltijd. Het is meestal gekoppeld aan andere sociale voordelen op school.

‘Via de kansenpas betalen we ook een deel terug van verplichte schooluitstappen. Die tussenkomst in de schoolfacturen is vaak de belangrijkste reden waarom mensen de kansenpas aanvragen. Zeker in het middelbaar lopen kosten op. De tussenkomst in de maaltijden in de lagere school vinden de mensen in vergelijking minder belangrijk.’ (een initiatiefnemer)

‘Er gebruiken nu ongeveer 100 leerlingen op school een 1 euromaaltijd. In de opstartperiode eind vorig schooljaar waren dat er maar een 40-tal. In het totaal schat ik dat er ongeveer 200 leerlingen in aanmerking komen.’ (een initiatiefnemer)

Een vrij grote groep gezinnen in armoede maakt geen gebruik van de 1 euromaaltijden op school. De kostprijs is een drempel, zeker voor grotere gezinnen. Verder hebben initiatiefnemers er niet precies zicht op waarom dat zo is.

Niet alle scholen bieden elke dag warme maaltijden aan. Ook in gemeenten met een kansenpas-systeem, kunnen daarom niet alle scholen meedoen aan de goedkope schoolmaaltijden.

‘Twee scholen in de gemeente doen niet mee aan het project omdat ze geen warme maaltijden bieden. Een daarvan is de basisschool buitengewoon onderwijs.’ (een initiatiefnemer)

Vrijtijdsinitiatieven voor kinderen

Ook vrijetijdsinitiatieven zijn een manier om kinderen te bereiken. Het gaat bijvoorbeeld om activiteiten op woensdagnamiddag, voorafgegaan door een maaltijd. Zo was er een plek waar gezinnen op woensdagnamiddag samen konden eten in een zaaltje vlakbij de kinderwerking. De kinderen konden daarna aansluiten bij de activiteiten. Op een andere plek kwamen de ouders hun kinderen op woensdagnamiddag brengen. Voor de kinderen was er een maaltijd en daarna activiteiten en huiswerkbegeleiding. Ook speelpleinwerking of andere vakantie-initiatieven bieden soms een warme maaltijd aan.

‘In de schoolvakantie organiseerden we enkele dagen taalstimulering voor anderstalige kinderen. De meerderheid van de gezinnen van die kinderen hebben een laag inkomen. Daarom konden alle kinderen een maaltijd bestellen voor één euro.’ (een medewerker van een gemeente)

De initiatieven waar men de maaltijden aanbiedt, richten zich vaak specifiek op kinderen in armoede. Het is niet altijd een officieel criterium voor deelname, het kan ook gaan om het feitelijk bereik van een werking.

Gezinsvriendelijkheid

Voor de meeste kinderen – ongeacht hun inkomen – sluit op restaurant gaan niet meteen aan bij hun leefwereld. Het betekent vooral veel wachten en stilzitten. Een restaurantbezoek af en toe kunnen ze eens fijn vinden als gezinsuitstap, maar het moet niet de regel worden. Een gezinsvriendelijke aanpak is belangrijk om het tot een succes te maken.

Gezinsvriendelijke inrichting?

De meeste projecten doen inspanningen om hun inrichting af te stemmen op gezinnen met kinderen. Velen voorzien bijvoorbeeld een speelhoekje. Infrastructurele aanpassingen, zoals aangepast sanitair om baby's te verschonen bijvoorbeeld, liggen vaak moeilijker omdat ze een grotere kost inhouden. Ze zijn vooral aanwezig in de werkingen die voorheen al mikten op gezinnen met kinderen en een bredere dienstverlening voor die groep hebben.

Vooraf bestaande restaurants die zich traditioneel op een ander publiek richten zijn niet in een vingerknip om te toveren tot een gezinsvriendelijk restaurant. Ook het imago en de sfeer, niet onbelangrijk in een restaurant, verander je niet van vandaag op morgen. Nieuwe initiatieven worden vooral gehinderd door beperkingen in tijd en budget: er moet zoveel tegelijk gebeuren dat wat niet essentieel is om open te kunnen gaan, moet wachten.

Ontmoeting en spelen

De gezinnen die buitenshuis eten, waarderen vooral ontmoeting en gezelligheid.

Kinderen zijn tevreden als ze met andere kinderen kunnen spelen. Eten op school of in een vrijetijdsinitiatief heeft voor hen het voordeel dat er andere kinderen zijn en er speelruimte is.

‘Ik zou de maaltijden zeker aanbevelen aan anderen. Vooral de kinderen vinden het leuk, omdat ze dan samen kunnen zijn met andere kinderen. En voor ons als moeders is het ook wel gezellig.’ (een deelnemster)

Tijd en plaats

Vooraf voor restaurants is het vaak moeilijk om tijd en plaats van hun aanbod af te stemmen op gezinnen met kinderen. In alternatieve formules stemmen de initiatiefnemers de plaats en de momenten van de maaltijden volledig af op hun doelpubliek. Kindermaaltijden in scholen of vrijetijdsinitiatieven vertrekken dan weer van plaatsen en momenten waar kinderen al zijn.

Openingsuren

De openingsuren zijn voor veel restaurants een struikelblok om gezinnen te bereiken. Veel restaurants openen enkel 's middags op weekdays. Voor gezinnen met schoolgaande kinderen is dan enkel de woensdagmiddag eventueel mogelijk. De openingsuren uitbreiden om meer gezinnen te kunnen bereiken houdt een kost in, die niet overal haalbaar is.

Een oplossing is soms om aanvullend één avond per week te openen of in het weekend. Sommige restaurants slagen erin om van de vrijdagavond een gezinsavond in het restaurant te maken. Op andere avonden bereiken restaurants die dan open zijn moeilijk gezinnen. Een doordeweekse avond is vaak een piekmoment in gezinnen, waar een restaurantbezoek niet tussen past.

Afstand

Vooraf in landelijke gebieden kan de afstand tot het sociaal restaurant groot zijn. De meeste gezinnen in armoede hebben geen wagen en velen hebben het daarom moeilijk om het sociaal restaurant te bereiken. Een grotere afstand betekent ook dat gezinnen meer tijd nodig hebben om te komen.

Buurtgericht werken komt daaraan tegemoet. Dat beperkt dan weer de mogelijkheden voor mensen uit andere buurten om de dienst te gebruiken. De maaltijden in alle relevante buurten tegelijk aanbieden, is meestal niet haalbaar.

‘We zijn nu bijna een jaar in deze buurt bezig. Als dat werkt, willen we hetzelfde doen in een andere buurt.’ (een initiatiefnemer)

Ook sommige vrijetijdsinitiatieven voor kinderen zijn moeilijker bereikbaar.

‘Een mama haakte af omdat het te duur werd om haar kinderen hier te krijgen. Het gezin is aangewezen op het openbaar vervoer. De mama is zelf minder mobiel, waardoor ze een oppas nodig had om de kinderen te brengen.’ (een initiatiefnemer – vrijetijdsinitiatief voor kinderen)

Niet stigmatiseren

Veel initiatiefnemers noemen het vermijden van stigmatisering een aandachtspunt in de uitwerking, een breekpunt soms voor samenwerking.

‘Voor onze school was het een voorwaarde dat we de maaltijden aan alle kinderen konden aanbieden. We willen niet selecteren en kinderen met een lager inkomen apart behandelen. We communiceerden het ook niet aan ouders als een initiatief rond kansarmoede.’ (een medewerker van een school)

Toch kan men niet altijd tegenhouden dat sommige burgers een bepaalde plek percipiëren als iets ‘voor arme mensen’.⁹

‘Na verloop van tijd haakten gezinnen af. Er is ons ter ore gekomen dat sommigen wel zouden willen komen maar het niet doen omdat het bekend staat als ‘sociaal project’. Dus ze willen niet gezien worden door de wijk als persoon in armoede. Iedereen kent hier wel iedereen. De mond aan mond reclame gebeurt hier in de negatieve zin.’ (een initiatiefnemer)

Verschillende initiatieven kozen vrij snel een andere naam voor hun project omdat hun publiek de benaming ‘1 euromaaltijd’ stigmatiserend vond. Sommige mensen hebben het moeilijk met het concept in zijn geheel.

‘Mensen geven veel kritiek op de naam omdat ze het vernederend vinden. Het kost veel energie om dat om te buigen.’ (een initiatiefnemer)

‘Er zijn ook enkele mensen die bewust niet intekenen op de goedkopere schoolmaaltijden, omdat ze zich dan bekeken voelen als ouders die hun kinderen geen eten geven.’ (een initiatiefnemer)

⁹ Dat komt ook in ander onderzoek naar voor als een uitdaging voor sociale restaurants: T. GHYS, S. OOSTERLYNCK, *Sociale innovaties bekeken vanuit armoedebestrijding: Sociale restaurants*, VLAS-Studies 22, Antwerpen, Vlaams Armoedesteunpunt, 2015, 13-14.

3.2. De gebruikers

Voor kinderen – en hun gezin

De doelgroep van de maaltijden staat in de projectoproep omschreven als ‘(gezinnen met) kinderen’. We onderscheiden dus twee groepen.

0-12 jarigen

Primaire doelgroep zijn kinderen tussen 0 en 12 jaar: dat is de groep voor wie de maaltijd één euro kost en door de projectoproep wordt gesubsidieerd.

In de praktijk zitten er kleine variaties op die leeftijdsgrens. Baby's komen in de meeste projecten niet aan bod in de maaltijden. En maaltijden op basisscholen, bereiken mogelijk ook iets oudere kinderen die nog op de lagere school zitten.

In 2016 zijn via de gesubsidieerde projecten in het totaal 27.959 kindermaaltijden van één euro verdeeld.¹⁰ In 2017 ligt het bereik hoger, omdat veel projecten in 2016 tijd nodig hadden om op te starten. In het eerste kwartaal van 2017 verdeelden de projecten samen 10.420 1 euromaaltijden tegenover 4.453 in het eerste kwartaal van 2016.¹¹

Het aantal verdeelde maaltijden geeft geen beeld van hoeveel kinderen werden bereikt. Ze zijn daarom moeilijk te vergelijken met de kinderarmoede-cijfers van de gemeente of buurt waar ze worden aangeboden. Voor maaltijden die via scholen worden verdeeld, kunnen initiatiefnemers wel zicht hebben op het aantal bereikte kinderen, maar die cijfers worden niet gerapporteerd.

‘Sinds we 4 maand geleden de 1 euromaaltijden invoerden, eten meer kinderen uit gezinnen met een kansentas warm op school. Voor alle scholen in de gemeente samen gaat het om een stijging van 101 naar 141 kinderen.’ (projectdocumenten)

Gezinnen

In tweede orde mikt men op de gezinnen van die kinderen. Projecten hebben de mogelijkheid om maaltijden in gezinsverband aan te bieden of aan kinderen apart, of een combinatie van beide. Dat weerspiegelt zich in de uiteenlopende formules die bestaan.

Over het bereik van andere gezinsleden zijn er echter geen cijfers: de gerapporteerde cijfers van de maaltijden verdeeld aan sociaal tarief, maken geen onderscheid tussen gezinnen en andere gebruikers.¹²

¹⁰ Cijfers uit antwoord van viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Inburgering, Wonen, Gelijke Kansen en Armoedebestrijding op: Schriftelijke vraag over 1 euromaaltijden – Stand van zaken (4), *Parl.St.* VI.Parl. 2016-17, Commissie voor Wonen, Armoedebeleid en Gelijke Kansen, nr. 368.

¹¹ Cijfers uit antwoord van viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Inburgering, Wonen, Gelijke Kansen en Armoedebestrijding op: Schriftelijke vraag over 1 euromaaltijden – Stand van zaken (5), *Parl.St.* VI.Parl. 2016-17, Commissie voor Wonen, Armoedebeleid en Gelijke Kansen, nr. 679.

¹² Gebaseerd op cijfers in antwoord van viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Inburgering, Wonen, Gelijke Kansen en Armoedebestrijding op: Schriftelijke vraag over 1 euromaaltijden – Stand van zaken (3), *Parl.St.* VI.Parl. 2016-17, Commissie voor Wonen, Armoedebeleid en Gelijke Kansen, nr. 263.

Van selectief tot open voor iedereen

De projecten zijn bedoeld voor gezinnen in armoede. De mate en manier van openstelling naar andere groepen, varieert.

Open voor iedereen, kwetsbaren betalen minder

Veel sociale restaurants proberen een breed publiek te bereiken, met specifieke aandacht voor bepaalde groepen zoals gezinnen in armoede. Ze maken geen onderscheid in het aanbieden van de dienst, maar kwetsbare groepen betalen minder. Ook sommige scholen passen die methode toe: alle leerlingen kunnen schoolmaaltijden gebruiken, maar de school past verschillende tarieven toe.

Enkel open voor kwetsbaren

Andere initiatieven stellen hun aanbod enkel open voor kinderen of gezinnen in armoede. Wie toegang krijgt tot het aanbod, betaalt automatisch het laag tarief.

Open voor iedereen aan zelfde tarief

Dan zijn er nog initiatieven die helemaal geen onderscheid maken. De dienst staat open voor iedereen en iedereen betaalt hetzelfde lage tarief. Men kiest hiervoor om stigmatisering te vermijden of om praktische redenen. Dikwijls is de keuze ook inhoudelijk gemotiveerd: niet het financiële staat centraal, maar het mogelijk maken van ontmoetingen. Wel zien we vaak een impliciete selectie via de locatie. Het merendeel van het publiek dat er komt, leeft in armoede. Dat kan te maken hebben met de werking van de organisatie, met de ligging of met beide.

'In die wijk is de kansarmoede geen 100% maar wel echt heel hoog. We contacteerden de basisschool in die wijk en zijn daar gestart.' (een initiatiefnemer)

'We willen een ontmoetingsruimte zijn voor iedereen. Iedereen kan gratis deelnemen aan de kooksessies en daarna mee eten. Het enige nadeel is dat we nu zo veel volk hebben, dat we de workshops moeten opsplitsen over twee dagen. Het moet nog haalbaar blijven.' (een initiatiefnemer)

Wordt iedereen bereikt?

Ongeacht de formule, telkens is het relevant te kijken welke mensen in armoede worden bereikt. Veel projecten slagen erin om gezinnen van diverse afkomst te bereiken. Dat lijkt echter minder te lukken in de formule van de sociale restaurants dan in andere formules.

Moeilijker is de vraag of de projecten ook de meest kwetsbaren bereiken. Veel initiatiefnemers hebben daar weinig zicht op. Zo is het onduidelijk wat het profiel is van de houders van een kanspas die geen gebruik maken van de 1 euromaaltijden, bijvoorbeeld op school. Restaurants hebben geen instrumenten om na te gaan welk deel van hun doelpubliek ze precies bereiken. Zeker voor initiatieven die openstaan voor iedereen, kan het moeilijk zijn om na te gaan of hun inspanningen ten goede komen van mensen die dat het meest nodig hebben.

'In onze gemeente zijn er ongeveer 320 leerlingen basisonderwijs met een kanspas. Daarvan gebruikt nu 44% de schoolmaaltijden aan het 1 eurotarief.' (projectdocumenten)

In sommige projecten zijn er indicaties dat men vooral de bovenlaag van mensen in armoede bereikt, hoe relatief dat ook is. Bedoeling is niet om

mensen met een laag inkomen die het iets beter hebben uit te sluiten. Maar toegankelijkheid voor de meest kwetsbaren, is een belangrijk aandachtspunt.

‘Onze leerlingen zijn kinderen uit de buurt, en die is overwegend kansarm. Maar degenen die de maaltijden gebruiken, zijn misschien relatief meer de gezinnen die in verhouding minder kwetsbaar zijn. De meeste hebben minstens één inkomen uit arbeid.’ (een medewerker van een school)

‘Het zijn allemaal kwetsbare gezinnen maar er is toch een verschil tussen zij die tewerkgesteld zijn en niet. We werken immers vooral met de kinderen van werknemers in opleiding of in een speciaal statuut. Daarom organiseren we de maaltijden dichtbij hun opleiding. Het is een soort kinderopvang voor hen op woensdagnamiddag. Maar intussen bereiken we ook andere gezinnen.’ (een initiatiefnemer)

De kansenas als toegangsticket

Behalve de initiatieven die voor iedereen openstaan, hebben projecten criteria en procedures nodig om af te bakenen welke gezinnen toegang krijgen tot de goedkope maaltijden. Verschillende projecten gebruiken daarvoor een ‘kansenas’.

De kansenas kan lokaal een andere naam hebben en betekent niet overall hetzelfde. Verschillende gemeenten gebruiken de UiTPAS met kansentarief. De UiTPAS is een systeem waarmee mensen voordelen kunnen opbouwen voor deelname aan vrijetijdsinitiatieven.¹³ Voor mensen in armoede bestaat een kansentarief, waarmee ze extra kortingen krijgen. Sommige gemeenten hebben een eigen maar vergelijkbaar systeem, al kan dat soms complex zijn.

‘Gezinnen met verhoogde tegemoetkoming of een hoge schuldenlast, krijgen een kansenas. Zij betalen voor een maaltijd voor kinderen tot 12 jaar ongeveer 3 euro. Gezinnen die van een leefloon, bijstand of vervangingsinkomen leven, krijgen een extra pasje. Daarmee betalen ze het laagste tarief van één euro voor een kindermaaltijd.’ (een initiatiefnemer)

Voordeel van bestaand systeem

Door een bestaand systeem te gebruiken, vermijden initiatiefnemers dat mensen in armoede alweer een andere procedure moeten doorlopen om de sociale maaltijden te kunnen gebruiken. De UiTPAS heeft bovendien als voordeel dat ze er niet alleen voor mensen in armoede is maar voor iedereen. Iedereen toont zijn pasje, alleen de tarieven verschillen. Stigmatisering kan hierdoor worden vermeden. De koppeling tussen maaltijden en kansenas kan beschouwd worden als een vorm van gezinsondersteuning, als gezinnen dankzij de maaltijden de kansenas leren kennen en ook andere voordelen gaan gebruiken.

Kansenas zelf toegankelijk houden

Het gebruik van de kansenas, idealiter binnen het UiTPAS-systeem, heeft dus heel wat voordelen. Voorwaarde is dat er blijvend gewaakt wordt over de toegankelijkheid van de kansenas zelf. De toegankelijkheid van de maaltijden wordt daar door de koppeling immers van afhankelijk. Om een kansenas te bekomen moeten ouders in veel gemeenten langs het OCMW. Voor sommige mensen is dat een drempel of ze willen het bewust niet. De koppeling aan de kansenas kan in die situaties net een hinderpaal zijn om nieuwe mensen te bereiken met de maaltijden en met andere ondersteunende diensten.

¹³ <http://www.cultuurnet.be/nl/project/uitpas>

‘Wij doen zelf het financieel onderzoek om mensen een kansentas te geven. Sommige mensen vragen om hun gegevens niet door te geven aan het OCMW. Dat gaat niet. Als mensen dat niet willen, is de kansentas onmogelijk.’ (een initiatiefnemer)

Verder zijn de voordelen van de kansentas vaak gebonden aan gemeentegrenzen. Bij gebruik van de kansentas op scholen, gelden de voordelen voor leerlingen die in de gemeente wonen én er naar school gaan. Niet alle leerlingen gaan naar een basisschool in de buurt. Scholen kunnen zich dichtbij de grens tussen twee gemeenten bevinden. Zeker scholen buitengewoon onderwijs hebben een breder geografisch bereik dan de directe buurt, en zij tellen in verhouding meer leerlingen in armoede.

‘De tussenkomst in de 1 euromaaltijden is enkel voor leerlingen uit onze gemeente. Er komt maar 10% van de leerlingen van buiten de gemeente. Maar in het buitengewoon onderwijs zijn er meer. We probeerden samen te werken met het OCMW van een naburige gemeente, maar zij wilden niet meebetalen om de maaltijden ook aan kinderen uit hun gemeente te kunnen aanbieden.’ (een initiatiefnemer)

Objectieve criteria en pragmatiek

De achterliggende criteria van projecten voor het sociaal tarief zijn in de meeste projecten vergelijkbaar. Wie verhoogde tegemoetkoming geniet bij het ziekenfonds, komt meestal automatisch in aanmerking. Via de gele klever kan een dienst dat gemakkelijk nagaan. Aanvullende groepen zijn mensen die van een leefloon leven of in de schuldhulpverlening zitten.

Sommige projecten doen een eigen onderzoek naar inkomsten en uitgaven. Een aandachtspunt is dat de gehanteerde grenzen niet altijd overeenstemmen met de armoedegrens. De aanpassing van de inkomensgrens voor kinderen in het gezin is bijvoorbeeld te beperkt. Dat kan ertoe leiden dat gezinnen die onder de armoedegrens leven, toch niet in aanmerking komen voor de ondersteunende maatregelen.

Verschillende projecten werken daarnaast of in de plaats daarvan met een meer pragmatische aanpak. Partnerorganisaties kunnen gezinnen naar hen doorverwijzen om het sociaal tarief te krijgen. Er zijn wel algemene afspraken over het doelpubliek, maar de partnerorganisatie mag vrij inschatten hoe ze dat invult. Hier en daar krijgen zelfs scholen die bevoegdheid, al staan velen daar weigerachtig tegenover.

‘Scholen mogen gericht gezinnen informeren, maar geen kortingskaart uitreiken: zij zijn niet in de positie om de sociale situatie van een gezin te onderzoeken. Dat is voorbehouden voor het OCMW of het Huis van het Kind.’ (een initiatiefnemer)

Vertrouwen geven aan goed geplaatste partners laat toe om in te spelen op de uiteenlopende realiteiten van kinderen in armoede. Zo slagen meerdere projecten erin om ook kinderen uit gezinnen in een onwettige of precare verblijfspositie een goedkope maaltijd te bieden. Bij een louter formele benadering vallen zij vaak uit de boot, terwijl de nood aan genoeg en gezond voedsel en andere basisrechten bij die groep vaak het grootst is.

Gezinnen bereiken

Maaltijdprojecten die zijn ingebed bij een bestaande basiswerking, bereiken hun publiek het best. De inspanningen om het doelpubliek te bereiken gebeuren er op het niveau van de hele organisatie. De meeste andere projecten moeten zeker in de opstartfase grote inspanningen doen om met de maaltijden het beoogde publiek te bereiken.

‘Het moeilijkste voor alle projecten is om de gezinnen met kinderen te bereiken.’ (een initiatiefnemer)

Lokale partners

De meeste initiatieven doen sterk beroep op lokale partners om mensen toe te leiden naar hun aanbod: het OCMW, verenigingen, vrijetijdsinitiatieven, scholen enzovoort. Vooral laagdrempelige aanspreekpunten die een vertrouwensband hebben met het doelpubliek vormen vaak een noodzakelijke schakel naar hun aanbod. Het gaat om brugfiguren, jeugdwerkingen, oudergroepen, verenigingen waar armen het woord nemen, scholen enzovoort.

‘De brugfiguren spreken mensen aan, informeren hen over ons aanbod en leiden hen naar ons. Ze zijn hier ook regelmatig aanwezig.’ (een initiatiefnemer)

‘We hebben geen probleem van rekrutering. De brugfiguren zijn aanwezig in scholen en helpen mensen om gebruik te maken van hun sociale rechten. Ze kennen de kinderen en ouders goed en leiden toe naar de buurtcentra waar we de maaltijden aanbieden.’ (een initiatiefnemer)

De projecten geven aan dat ze zonder de intensieve bijdrage van die partners, hun publiek niet zouden bereiken.

‘Je hebt sleutelfiguren, vertrouwenspersonen nodig om mensen te bereiken. Het is noodzakelijk om met hen een netwerk uit te bouwen.’ (projectdocumenten)

‘Eigenlijk bereiken we de mensen vooral dankzij de inzet van de kinderwerking en de moederwerking.’ (een initiatiefnemer)

Specifieke activiteiten

Sommige projecten zetten zelf specifieke activiteiten op om mensen te doen kennismaken met het aanbod en de drempel te verlagen.

‘We willen de gezinnen van hier naar het sociaal restaurant toeleiden. Daarvoor is er een 3-stappenplan. De eerste stap is dat ouders hier samen met hun kinderen eten aan één euro. Ze krijgen dan uitleg over de kansentas. De tweede stap is dat de kinderen tijdens de kinderactiviteit naar het sociaal restaurant wandelen. De ouders moeten hen daar komen halen en ze kunnen daar ook samen eten. De derde stap is om meteen daar af te spreken voor een maaltijd.’ (een initiatiefnemer)

‘We hebben een dagprogramma. In de voormiddag krijgen ouders informatie over verschillende diensten. Daarna kunnen ze hun kinderen ophalen op school en samen met hen eten in het sociaal restaurant. In de namiddag spelen kinderen en ouders samen.’ (een initiatiefnemer)

Wachlijsten

Sommige projecten hebben een omgekeerd probleem: ze hebben wachlijsten van gezinnen die graag willen deelnemen aan hun aanbod maar moeten wachten tot er een plaatsje vrijkomt. De wachlijsten ontstaan echter niet specifiek door de maaltijden, maar door het aanbod waaraan het gekoppeld is.

‘Wij hebben de maaltijden gekoppeld aan gezinslessen Nederlands. Heel wat mensen zijn op die lessen afgekomen en we hadden heel lange wachlijsten. Daardoor zijn we selectiever gaan werken. We lieten enkel nog gezinnen toe die het sociaal tarief betalen én geen Nederlands kunnen. Nu bereiken we

de meest kwetsbare groep, die we in het begin voor ogen hadden.’ (een initiatiefnemer)

‘We proberen in te schatten wie het meest baat kan hebben bij het project. Wanneer er een plaats vrijkomt, spreken we een van die gezinnen aan.’ (een initiatiefnemer)

3.3. Prijs: niet altijd goedkoop voor het hele gezin

Doelgroep: gezinnen of alleen kinderen?

De projectoproep bepaalt het sociaal tarief voor één leeftijdsgroep: kinderen jonger dan 12 betalen (maximum) één euro. Dat zijn ook de enige maaltijden waarvoor de Vlaamse subsidie gebruikt mag worden. Voor andere groepen beslist elk initiatief welke prijzen het hanteert. Er zijn dan ook grote verschillen tussen de projecten in de verdere prijszetting.

Eén euro is inderdaad goedkoop voor één maaltijd. Elke dag gezond koken voor niet meer dan één euro per persoon, is niet mogelijk. Maar voor gezinnen gaat het niet om de prijs voor één maaltijd maar om de totale prijs die ze betalen. Voor een gezinsmaaltijd telt de prijs mee voor de maaltijden voor volwassenen en eventuele kinderen ouder dan 12 jaar. En die totale prijs kan oplopen, zeker voor grotere gezinnen. Heel wat initiatiefnemers noemden de kostprijs van de maaltijden een drempel. Ander onderzoek bevestigt dat hoewel sociale restaurants betaalbare prijzen hanteren, de dienst niet speciaal kostenbesparend is om dagelijkse behoeften te vervullen.¹⁴

‘Met het hele gezin in het sociaal restaurant komen eten, kunnen velen niet betalen. Als er bijvoorbeeld 5 gezinsleden ouder dan 12 jaar zijn, dan kost dat al 30 euro.’ (een initiatiefnemer)

In de praktijk zoeken initiatieven daar antwoorden op. Ze voeren bijvoorbeeld een tussentarief in voor jongeren boven de 12. Of een maximum tarief voor het hele gezin samen. De projecten moeten zelf de nodige financiering daarvoor vinden.

‘We merkten dat het voor gezinnen met ook oudere kinderen te veel kostte om samen te komen eten. Daarom hebben we sinds kort een tussentarief voor jongeren tussen 13 en 16 jaar. Zij betalen nu 2 euro in plaats van het volwassentarieff van 3,5 euro.’ (een initiatiefnemer)

Gezinnen kunnen ook in afhaalmaaltijden een pragmatische oplossing vinden: door alleen voor de kinderen een maaltijd te kopen, beperken ze de kosten.

‘Gezinnen met kinderen komen vaker afhalen. We vermoeden dat vaak het hele gezin samen de kindermaaltijden eet. Dan is het echt goedkoper. Met het hele gezin in het restaurant komen eten kan je niet elke dag betalen met een leefloon, ondanks de sociale tarieven.’ (een initiatiefnemer)

In alle bezochte restaurants konden mensen gratis water drinken, in sommige zijn er tegen betaling ook andere dranken te krijgen. De kostprijs daarvoor schommelt rond 1,5 euro. Als een gezin een drankje zou bestellen voor een kind, verdubbelt dat meteen de prijs van de kindermaaltijd. De gezinnen houden het daarom meestal bij water. Sommige organisatoren promoten bewust water omdat het gezonder is.

¹⁴ T. GHYS, S. OOSTERLYNCK, *Sociale innovaties bekeken vanuit armoedebestrijding: Sociale restaurants*, VLAS-Studies 22, Antwerpen, Vlaams Armoedesteunpunt, 2015, 44.

Qua prijszetting stellen we dus een paradox vast. De projectoproep richt zich uitdrukkelijk tot gezinnen om de koppeling met gezinsondersteuning mogelijk te maken. Maar de keuze om enkel tussen te komen in maaltijden voor kinderen jonger dan 12 benadert die kinderen net los van hun gezin en kan een hinderpaal zijn om het gezin als geheel te bereiken.

‘Ik snap ook wel dat als de prijs voor de mama’s zo hoog is dat ze rapper zelf thuis iets koken voor iedereen. Het zou wel belachelijk zijn dat de mama thuis eet en de kinderen hier hé.’ (een initiatiefnemer)

Weinig meerwaarde voor gezinsbudget

Wellicht daarom beslissen veel projecten om maaltijden alleen naar kinderen te verdelen, via bijvoorbeeld scholen of vrijetijdsinitiatieven. Dat is in verhouding goedkoper voor gezinnen: ze betalen immers enkel de maaltijden voor de kinderen. Maar ook daar noemen initiatiefnemers de kostprijs een drempel, zeker voor grote gezinnen. Zelfs schoolmaaltijden aan één euro kunnen de schoolfactuur voor één kind met een 20-tal euro per maand doen stijgen. Zeker wie al een betalingsachterstand heeft, zal extra bestellingen proberen te vermijden. Bij sommige scholen kan je trouwens geen maaltijden bestellen als er onbetaalde schoolfacturen zijn.

‘Als er een probleem is met de betaling van schoolfacturen, dan bekijk ik met de ouder hoe we de kosten kunnen beperken. Bijvoorbeeld: is het echt nodig om soep te bestellen? Dat kost 1,60 euro per week.’ (een medewerker van een school)

Deelname van kinderen aan de 1 euromaaltijden betekent ook bij schoolmaaltijden niet altijd een besparing voor het gezin. Volwassenen en oudere kinderen (of kinderen in een andere school), moeten ’s avonds ook nog eten. Als ouders dan toch moeten koken, is de meerkost voor één min-twaalfjarige vaak niet duurder dan een euro.

‘De kinderen die schoolmaaltijden aan één euro eten, doen dat niet elke dag. Ze gebruiken het meer occasioneel, bijvoorbeeld als er ’s avonds iets op het programma staat waardoor het goed uitkomt dat de kinderen al warm hebben gegeten.’ (een initiatiefnemer)

‘Mijn ene zoon wil altijd mee-eten en mijn andere niet. Ik weet niet echt waarom. Voor mij maakt het niet uit, het is zijn keuze.’ (een moeder van een leerling)

De lage kostprijs voor kinderen komt dus niet naar voor als een sterk aantrekkingspunt van de maaltijden. Verschillende initiatiefnemers wijzen daarnaast op de bredere context: het gezinsbudget van hun doelpubliek staat vanuit allerlei hoeken onder druk, een tendens waar ze met goedkope maaltijden niet tegenop kunnen.

‘Intussen zijn er besparingen op zowat alles wat ondersteunend is voor kwetsbare gezinnen: gezondheidszorg, welzijn, kinderopvang,... Het is een illusie dat wij met onze maaltijden iets structureel kunnen veranderen terwijl intussen al die budgetten inkrimpen.’ (een initiatiefnemer)

De kosteloze buitenschoolse kinderopvang op woensdagnamiddag dat een project in het kader van de 1 euromaaltijden aanbiedt, betekent voor de gezinnen wellicht een grotere besparing dan de kindermaaltijd bij het begin.

3.4. Wat ligt er op het bord?

Eten wat de pot schaft

Veel initiatieven werken met één menu voor iedereen. Sommige grotere sociale restaurants, vaak degenen die een breder publiek bereiken, geven een keuzemogelijkheid. Er zijn bijvoorbeeld dagelijks twee opties of er is een alternatief voor de hele week.

Als er één vast menu is, ligt de keuzevrijheid in het wel of niet gebruiken van de maaltijd. Het menu wordt vooraf bekendgemaakt en speelt een belangrijke rol om mensen wel of niet te overtuigen om te komen.

‘Volgende week zijn het frietjes. Dan komen we zeker. (lach)’ (een deelneemster)

‘Als het vis of halal vlees is, zijn er altijd meer inschrijvingen.’ (een initiatiefnemer)

Het menu omvat overal soep en soms ook een dessert. De meeste initiatieven hebben geen apart kindermenu. Terecht wijst men erop dat kinderen thuis ook mee-eten met de volwassenen. En dat de klassieke kindermenu's vaak niet zo gezond zijn. Projecten die zich enkel op kinderen richten, geven vaker aan dat ze inspanningen doen om de maaltijden kindvriendelijk te maken, bijvoorbeeld in de presentatie.

‘De traiteur heeft ons in het begin gevraagd of hij de menu moest aanpassen aan gezinnen met kinderen, maar dat wilden we niet. Het moet niet elke week spaghetti zijn of balletjes in tomatensaus. We vonden het belangrijker dat de maaltijden gezond en gevarieerd zijn en dat de kinderen bij ons nieuwe dingen leren kennen.’ (een initiatiefnemer)

De bezochte projecten richten zich enkel tot kinderen die kunnen mee-eten, dus vanaf ongeveer de peuterleeftijd. Behalve in ontmoetingsruimtes met een breder aanbod voor gezinnen, zagen we nergens babymaaltijden, borstvoedingsruimte of mogelijkheid om een babymaaltijd op te warmen. Wellicht vinden medewerkers van het restaurant in de praktijk op vraag wel oplossingen.

Wanneer is een kindermaaltijd gezond?

De projectoproep benadrukt naast de prijs van de maaltijden ook dat de maaltijden gezond moeten zijn. Wat dat in de praktijk inhoudt, verschilt tussen initiatieven. Enkele elementaire aandachtspunten lijken overal aanwezig: variatie, een ruime portie groenten, voorkeur voor een gezond dessert, water bij het eten. Slechts een minderheid lijkt bewust bezig met voedingswaarde, toevoeging van zout enzovoort.

‘Wij zetten nu specifiek in op de gezondheid van de maaltijden. Een gespecialiseerde partner begeleidt ons. Een van de acties is de porties vlees geleidelijk te verkleinen.’ (een initiatiefnemer)

‘Het is zoals ik kook voor mijn kinderen thuis, dat zal wel gezond zijn zeker?’ (een verantwoordelijke voor de maaltijden)

‘Voeding is een van de drie pijlers van ons ontmoetingshuis. We volgen met acht mensen van het project een cursus over gezonde voeding bij basiseducatie. De kok is een daarvan. Hij wordt dus intussen ook wel wat beïnvloed.’ (een initiatiefnemer)

Veel initiatieven werken met grootkeukens die de maaltijden voor hen bereiden. Kleinschalige projecten hebben daar weinig marge voor onderhandeling. Zeker omdat de maaltijden ook niet te veel mogen kosten, om de financiering van het project haalbaar te houden.

‘Of het gezond is? Daar hebben we in het begin ook veel over gediscussieerd met de keuken. Nu, het is ook een grootkeuken dus veel kunnen ze daar niet aan doen.’ (een initiatiefnemer)

Het is onduidelijk wat de criteria zijn om van een gezonde kindermaaltijd te spreken. Bijkomende moeilijkheid is dat het hier om één maaltijd gaat, terwijl gezonde voeding breder gaat.

‘Ik ben niet helemaal overtuigd dat de 1 euromaaltijden zo gezond zijn voor de leerlingen. Als een kind ’s morgens en om 10u niet heeft gegeten, dan is een zware warme maaltijd op de middag niet gezond. En het eten is klassieke grootkeuken.’ (medewerker van een school)

‘Het gebeurt dat kinderen met buikpijn naar de EHBO komen, dan blijkt dat ze ’s morgens niet gegeten hebben. Dat is niet alleen om financiële redenen. Er zijn kinderen die al vrij jong alles zelf moeten doen en ook voor jongere broers of zussen zorgen, omdat de ouders heel vroeg moeten gaan werken.’ (een medewerker van een school)

Projecten botsen ook op een spanningsveld tussen de aantrekkingskracht van het menu, nodig om mensen te doen inschrijven, en inzetten op gezondheid. Voor frietjes zijn er gegarandeerd meer inschrijvingen dan voor een slaatje. In de praktijk proberen projecten hier – net als ouders thuis – creatieve oplossingen en tussenwegen te vinden.

Wat op het bord komt is niet altijd wat de kinderen effectief opeten. Als kinderen met de ouders komen eten, bepalen zij hoe ze omgaan met wat het kind niet lust of niet opeet. Natuurlijk is een restaurant meestal niet de plek waar gezinnen ruzie willen maken over groenten eten. Initiatieven die enkel met kinderen werken, hanteren meestal het principe dat kinderen alles moeten proeven. De ene volgt dat al nauwer op dan de andere.

‘Alle kinderen kregen een klein kommetje rauwkost. Dat is voor velen moeilijk. Maar als ik zie dat ze minstens geproefd hebben, mogen ze van tafel.’ (een medewerker van een school)

‘Komaan, neem nog 3 happen van je soep. En niet zo’n kleine hapjes hé.’ (een begeleider van een vrijetijdsinitiatief)

We concluderen dat gezondheid een voor de hand liggend en waardevol criterium is in het aanbieden van kindermaaltijden. Maar wat dat in de praktijk moet inhouden, is niet zo duidelijk.

Diverse voorkeuren: een zoektocht

In de grootkeukens die de meeste maaltijden bereiden, domineert dikwijls een eerder traditionele Vlaamse keuken. Aardappelen en varkensvlees staan bijvoorbeeld vaak op de kaart.

‘Maandag: witloofsoep; kip cordon bleu met erwten en tijmsaus en natuuraardappelen.
Dinsdag: champignonsoep; varkenslapje met mosterdsaus en spinaziestoemp.

Woensdag: landbouwerssoep; varkenswangetjes met peperkoekensaus en kroketten.

Donderdag: andalousesoep; hamburger met knolselderblokjes in kaassaus en natuuraardappelen.

Vrijdag: courgettensoep; gebakken vis met tartaar, een slaatje en gebakken aardappelen.

Weekmenu: chili con carne met rijst'.
(menu van sociaal restaurant)

Het project mikt op jonge gezinnen in armoede, waar de culturele en religieuze diversiteit in de meeste gemeenten groter is dan het gemiddelde. Een Vlaams menu kan voor hen een pluspunt zijn, maar ook een drempel.

'Ik vind het wel eens fijn om de Vlaamse keuken beter te leren kennen. Maar ik moet wel zeker zijn dat het vlees halal is.' (een deelnemster)

'Sommige kinderen die een andere keuken gewoon zijn, hebben het wel moeilijk. Ze hebben tijd nodig om te wennen aan de Vlaamse keuken.' (een medewerker van een vrijetijdsinitiatief)

Voor vele initiatieven is het een zoektocht naar hoe ze rekening kunnen houden met uiteenlopende voedingsvereisten en -voorkeuren.¹⁵

'Onze keuken is altijd vooral traditionele Vlaamse keuken geweest. We wilden daar wat meer variatie in brengen om ook in te spelen op de smaken van jongere gezinnen, waarvan er meer van andere origine zijn. Maar we kregen negatieve reacties van ons bestaand publiek.' (een uitbater van een sociaal restaurant)

Vooraf discussies over halal voeding liggen gevoelig. Bij verschillende projecten beslist de lokale overheid of het in het aanbod zit, of niet. Sommige projecten bieden via hun weekmenu wekelijks een vegetarisch of vis alternatief aan. Maar iemand die bijvoorbeeld vegetarisch of halal eet, zal in de meeste sociale restaurants niet elke dag terecht kunnen. Vaak ontbreekt basisinformatie over wat er in gerechten zit, bijvoorbeeld spekblokjes in de soep.

'Veggie: kaaskroketten met gemengd slaatje en aardappelen
Vis: scholfilet met peterselie, huisgemaakte tartaar en gemengde sla
Zomer: gemengde koude schotel'.
(voorbeeld van weekmenu, aanvullend op dagmenu)

Initiatieven die zich enkel richten naar kinderen of gezinnen in armoede, kiezen er dan weer sneller voor om varkensvlees te schrappen of om voor de hele groep halal te voorzien.

'Sowieso is het nooit varkensvlees. Recent hebben we afgesproken dat het vlees een keer op vier halal is.' (een initiatiefnemer)

'Als het vlees is, is het voor alle kinderen halal. Dat is het handigst.' (een initiatiefnemer)

Sommige projecten doen bijzondere inspanningen om rekening te houden met intoleranties en allergieën.

¹⁵ Zie ook: T. GHYS, S. OOSTERLYNCK, *Sociale innovaties bekeken vanuit armoedebestrijding: Sociale restaurants*, VLAS-Studies 22, Antwerpen, Vlaams Armoedesteunpunt, 2015, 31-33.

3.5. Conclusie: Toegankelijkheid als uitdaging

De zeven B's van toegankelijkheid

Om hun doelen te halen, moeten de 1 euromaaltijden hun doelpubliek bereiken. Wat concluderen we op basis van onze praktijkverkenning over de toegankelijkheid van de 1 euromaaltijden? We bespreken dat aan de hand van de zeven 'B's' van toegankelijkheid.¹⁶

We houden daarbij voor ogen dat we ons vooral baseren op informatie over mensen die de initiatiefnemers of hun partnerorganisaties al bereiken. Voor een volledig beeld ontbreekt de inbreng van mensen die de dienst niet gebruiken.

Beschikbaar

Een dienst moet in eerste instantie beschikbaar zijn om hem te gebruiken. Vooral bij projecten die uit het niets moesten starten, kon het enige tijd duren voor hun aanbod er was.

De meeste initiatieven zijn niet beschikbaar voor iedereen: het goedkope tarief is er enkel voor gezinnen waarvan de kwetsbare situatie op een of andere manier is vastgesteld. De criteria en procedures daarvoor houden twee risico's in:

- Sommige gezinnen in armoede worden uitgesloten omdat ze niet aan de criteria voldoen. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer de gebruikte inkomensgrenzen lager liggen dan de armoedegrens.
- De meest kwetsbare gezinnen in armoede worden niet bereikt, omdat de criteria en procedures voor hen niet toegankelijk zijn. Voorzover we er zicht op kregen, lijkt dat risico reëel bij de 1 euromaaltijden.

Bereikbaar

De plaats en het moment waarop een dienst wordt aangeboden bepalen sterk zijn bereikbaarheid. Bij sociale restaurants zijn openingsuren en afstand veel voorkomende drempels. Het best bereikbaar qua tijd en plek zijn maaltijden op school. Ook een vrijetijdsinitiatief scoort goed qua bereikbaarheid, tenminste voor de kinderen die er al komen. De maaltijden zijn hier immers afhankelijk van de bereikbaarheid van die initiatieven zelf.

Bereikbaarheid is ook psychologisch. Stigmatisering vermijden blijkt een uitdaging voor verschillende projecten.

Betaalbaar

We zagen dat de lage prijs van één euro voor een kindermaaltijd niet automatisch betekent dat de dienst betaalbaar is voor gezinnen. Daarvoor moet je de extra kost op gezinsniveau bekijken en vergelijken met de uitgespaarde kost. Een extra drankje, voor veel andere gezinnen een vanzelfsprekendheid bij restaurantbezoek, kan er zeker niet af om het betaalbaar te houden. Naast de kost voor de maaltijd kunnen er nog kosten bijkomen voor vervoer.

¹⁶ M. BOUVERNE - DE BIE, *Het OCMW en het recht op maatschappelijke dienstverlening*, in: J. VRANKEN, K. DE BOYSER EN D. DIERCKX (EDS.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2005*, Leuven, Acco, 2005, 203-216.
P. SELS, *Handleiding bij de toegankelijkheidsscan en het charter toegankelijke lokale dienst- en hulpverlening*, Brussel, VVSG, 2010.

Bruikbaar en betrouwbaar

Voeding op zich is een basisbehoefte, maar dat maakt niet dat mensen goedkope kindermaaltijden een heel bruikbare dienst vinden. Veel gezinnen ervaren andere initiatieven als meer ondersteunend.

Van de verschillende formules lijkt een restaurantbezoek voor de gezinnen het minst bruikbaar. Veel mensen in armoede zijn niet gewoon om op restaurant te gaan en zien het als 'iets dat niet wordt gedaan'. Of het is moeilijk te organiseren voor het gezin. Omdat het niet altijd goedkoop is, geniet het geen prioriteit in het gezinsbudget.

Om een restaurant meer bruikbaar te maken voor gezinnen is een gezinsvriendelijke aanpak belangrijk. Vooral initiatieven die traditioneel een ander publiek bereikten, hebben het daar moeilijk mee. Gepaste infrastructuur, zoals aangepast sanitair, ontbreekt op veel plekken. Waar sociale restaurants afhaalmaaltijden aanbieden, merken ze dat gezinnen daar meer gebruik van maken.

Als ze toch buitenshuis eten, waarderen gezinnen vooral gezelligheid. Kinderen zijn tevreden als ze met andere kinderen kunnen spelen. Eten op school of in een vrijetijdsinitiatief heeft voor hen het voordeel dat er andere kinderen zijn en speelruimte is. Voor ouders stijgt vooral de praktische bruikbaarheid als de maaltijden daar worden aangeboden. Kinderen moeten er immers toch eten: het vraagt geen extra organisatie en kan zelfs tijdsbesparend zijn.

Bruikbaarheid heeft ook te maken met uiteenlopende voedingsvereisten en -voorkeuren. De meeste projecten zijn zich bewust van de noodzaak om in te spelen op de diversiteit daarvan, maar zijn nog op zoek naar de manieren om dat te doen. In veel gevallen wordt de meerderheid de norm, naargelang het publiek in de vorm van bijvoorbeeld enkel varkensvlees of enkel halal.

Voor mensen die specifieke regels (vb. vegetarisch, halal, glutenvrij, zoutarm,...) volgen, is betrouwbaarheid van het aanbod van groot belang. Ze krijgen niet overal de nodige informatie over wat er in voeding zit.

Bekend en begrijpbaar

De bekendmaking van het aanbod lukt vooral via organisaties en personen die al dicht bij gezinnen in armoede staan. Ze vertellen mensen over het aanbod, motiveren hen om deel te nemen en gaan soms ook mee. Sommige projecten organiseren specifieke activiteiten om hun aanbod bekend te maken en de drempel tot deelname te verlagen.

De verplichte reservatie op sommige plekken kan een drempel vormen voor gezinnen. Ouders moeten de maaltijd inplannen, contact opnemen om te reserveren en soms vooraf betalen. Dat zal sommige gezinnen afschrikken om op het aanbod in te tekenen. Gezinsagenda's zijn niet altijd zo voorspelbaar.

Deelnemers dankzij laagdrempelige organisaties

We concluderen dat ook voor goedkope kindermaaltijden toegankelijkheid een uitdaging is. Vaak genoemde drempels zijn de onbekendheid van het aanbod, de restaurantsetting, de prijs, het risico op stigmatisering, het tijdstip en de locatie. Sommige zijn nauw verbonden met de projectopzet en daarom moeilijk te counteren.

Maaltijdprojecten die zijn ingebed bij een bestaande basiswerking, bereiken hun publiek het best. Maar de meeste projecten hebben het moeilijk om toegankelijkheid te realiseren in hun aanbod van maaltijden. Ze zijn daarbij

sterk afhankelijk van lokale partners, vooral laagdrempelige aanspreekpunten die een vertrouwensband hebben met het doelpubliek.

Risico op verwarring tussen doel en middel

De initiatieven doen heel wat inspanningen om hun doelpubliek te bereiken. We merken daarbij wel een risico dat mensen bereiken een doel op zich wordt. De eigenlijke meerwaarde voor de gezinnen dreigt op de achtergrond te verdwijnen.

De projecten rapporteren in hoofdzaak aan de Vlaamse subsidiegever door een kwartaalrapportage over het aantal verstrekte maaltijden. Nogal wat projecten overschatten bij hun aanvraag het aantal maaltijden dat ze konden verdelen. Vele initiatiefnemers voelen een druk om hogere aantallen te halen. Ze dringen op hun beurt aan bij partners om meer mensen warm te maken voor de maaltijden.

Een eenzijdige focus op het aantal verdeelde maaltijden dreigt in sommige gevallen te leiden tot een verwarring tussen doel en middel. Het doel is immers gezinnen in armoede te versterken, door de maaltijd en door de koppeling aan andere diensten. De kindermaaltijd aan één euro is daarvoor een instrument.

Ook als de verhoopte aantallen uitblijven, is het belangrijk om het onderscheid tussen doel en middel te bewaken. Het heeft geen zin mensen te blijven toeleiden naar één instrument van armoedebestrijding, zonder zekerheid dat dat instrument ook de verhoopte impact heeft. Het is dan interessanter om te onderzoeken waarom mensen het aanbod niet gebruiken, hoe de toegankelijkheid kan verbeteren of wat mensen in armoede misschien beter zou ondersteunen. De beste manier om daar zicht op te krijgen is door er met mensen in armoede zelf over in gesprek te gaan.

Voor subsidiegevers onthouden we de les dat er risico's verbonden zijn aan rapportering op instrumentniveau. Initiatiefnemers moeten ook stimulansen krijgen om de eigenlijke meerwaarde van hun project voor gebruikers kritisch te evalueren.

4. De gezinsondersteuning

4.1. Een brede waaier aan diensten

Meer dan opvoedingsondersteuning

De aangeboden gezinsondersteuning verschilt sterk van project tot project, zowel naar inhoud van de diensten als de manier waarop de koppeling gebeurt. Er is een combinatie van occasionele initiatieven en meer structurele linken. Er zijn diensten gericht naar ouders, kinderen en naar het gezin.

Verschillende plaatsen zetten in op het bekendmaken van en toeleiden naar een kansentas. Meerdere projecten organiseren af en toe workshops gezonde voeding. Veel projecten spelen met het idee van huiswerkbegeleiding, al wordt dat niet overal tot uitvoering gebracht. Daarnaast ondersteunen ze of verwijzen gezinnen door naar diensten over wonen, budget, ouderschap, vrije tijd, voeding enzovoort. Een enkel project organiseert zelf opvang voor kinderen.

'We nemen uitgebreid de tijd om mensen uit te leggen wat ze allemaal met een kansentas kunnen doen. We proberen de mensen ook beter te leren kennen, bijvoorbeeld door onze jaarlijkse gezinsuitstap of een barbecue.'

Mensen komen hier vaak binnen met papieren, om een CV te helpen opstellen of om voor iets te bellen. We organiseren elk jaar een kamp voor de kinderen. Hier in het gebouw is een speltheek en een sociale kruidenier.' (een initiatiefnemer – basiswerking)

De initiatieven verenigen gezinsondersteuning niet tot opvoedingsondersteuning. Ze proberen *armoede zelf* terug te dringen door te helpen om bijvoorbeeld de woonsituatie te verbeteren of via arbeidstrajectbegeleiding. Daarnaast verzachten ze de *gevolgen van armoede* door bijvoorbeeld toegang te geven tot goedkope vrijetijdsactiviteiten.

We kunnen echter niet stellen dat de ondersteuning altijd het *gevolg* is van de maaltijden. Dat wordt duidelijker als we ingaan op de koppeling tussen maaltijden en gezinsondersteuning.

Gezonde voeding

In het aanbod gezinsondersteuning heeft gezondheid een speciale plek. De projectoproep noemt 'het stimuleren van zelf gezond en vers koken en eten bij de (doelgroep)klanten' een bijzonder aandachtspunt bij de gezinsondersteuning.

De plaats die gezondheid in de projecten inneemt, loopt uiteen. We zagen al dat het invullen van 'gezonde maaltijd' niet overal even bewust gebeurt. Toch beschouwen verschillende initiatiefnemers het als een belangrijk doel dat kinderen ook thuis gezond eten.

'Een mama vertelde dat ze thuis voor het eerst vis had gekookt. Haar kind had dat bij ons geproefd en was heel enthousiast. Het is fijn dat het werkt om de manier waarop mensen thuis koken te beïnvloeden.' (een initiatiefnemer)

'Voor sommige ouders staat eten gelijk aan conflict met de kinderen. Het geeft hen wat rust als de kinderen eens hier eten. Soms leggen we hen ook uit hoe we het hier aanpakken. Dat we hen niet forceren om alles op te eten, maar dat ze wel alles moeten proeven.' (een initiatiefnemer)

Workshops waarin ouders samen koken, proberen om kennis en vaardigheden rond gezonde voeding te promoten. Het kunnen leuke activiteiten zijn waar ouders iets opsteken.

De vraag is of de maaltijden en de workshops helpen om de gezondheidskloof op het vlak van voeding te verkleinen?

Het Vlaams Instituut Gezond Leven identificeert vijf werkzame elementen voor gezondheidsbevordering in lage socio-economische groepen:

- participatie;
- doelgroepspecifieke aanpak;
- communicatie op maat;
- determinanten beïnvloeden;
- deskundige intermediairs en intersectorale samenwerking.¹⁷

Gezondheidsbevordering vraagt duidelijk een omvattende aanpak.¹⁸ Losstaande maaltijden en workshops schieten tekort. Bij gezinnen waar duurzame gedragsverandering nodig is, is een langdurig leerproces nodig.

¹⁷ <https://www.gezondleven.be/themas/gezondheidsongelijkheid/hoe-verklein-je-de-gezondheidskloof> De verschillende elementen worden daar uitgelegd.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld ook de aandacht voor gezonde voeding in: *Strategisch plan De Vlaming leeft gezonder in 2025. Versie voor de gezondheidsconferentie*. 16 dec. 2016.

Specifiek naar kinderen spelen scholen natuurlijk een rol in het bijbrengen van de nodige gezondheidsvaardigheden. Het is belangrijk dat scholen een goed gezondheidsbeleid voeren.¹⁹ Schoolmaaltijden kunnen in zo een aanpak een plek krijgen, maar zijn niet noodzakelijk.

‘We doen elk jaar een projectweek gezonde voeding. We denken eraan om volgend jaar de plaats te bezoeken waar ze de maaltijden bereiden.’
(medewerker van een school)

Gezondheidsbevordering kan een nevendoeel zijn in de projecten en een voor de hand liggend onderwerp voor losse activiteiten. Om effect te hebben, moeten ze ingebed zijn in een bredere aanpak om gezonde voeding te promoten.

4.2. Koppeling: uiteenlopende formules

Buiten de occasionele activiteiten die speciaal voor het project georganiseerd worden, is het moeilijk om te bepalen welke gezinsondersteunende diensten aan het project gekoppeld zijn. Juist het streven naar structurele linken, maakt het moeilijk.

Inbedding bij andere diensten

Vaak worden maaltijden aangeboden op een locatie waar ook andere diensten gevestigd zijn: een ontmoetingsplaats, een woonloket, een kinderwerking, een loket voor schuldhulpverlening, een voedselbedeling, een vereniging waar armen het woord nemen, enzovoort. Het kan ook gaan om een occasionele aanwezigheid, bijvoorbeeld via permanenties van organisaties (vb. Rap op Stap kantoor), door zalen ter beschikking te stellen of door activiteiten.

De ruimtelijke nabijheid kan ervoor zorgen dat mensen een dienst leren kennen of de stap ernaartoe zetten. Maar het is moeilijk om in te schatten of het gebeurt. Zeker omdat we zagen dat de maaltijden net afhankelijk zijn van andere diensten om mensen te bereiken. De toeleiding gebeurt eerder in de andere richting: door de inbedding bij andere diensten kunnen de maaltijden ook hun bezoekers makkelijker bereiken. Daardoor kunnen we niet duidelijk bepalen welke diensten we kunnen beschouwen als een aan de maaltijden gekoppeld aanbod van gezinsondersteuning.

‘Het grootste aantal bezoekers komt voor de andere zaken die we aanbieden. Als we de mensen beter leren kennen, is de stap minder moeilijk om ook eens te komen eten.’ (een initiatiefnemer)

Ook bij veel andere diensten waarmee de projecten samenwerken, is die inschatting moeilijk. Men spreekt veel over wederzijds doorverwijzen, maar het is moeilijk na te gaan wat de precieze impact is.

Eten en gezinsondersteuning in concurrentie?

Veel initiatiefnemers ervaren een spanningsveld tussen maaltijden verdelen en gezinsondersteuning aanbieden. Ze willen gezinnen een ontspannende restaurantervaring geven, maar moeten tegelijk een manier vinden om hen aan te spreken op mogelijke problemen. Ze willen dienstverleners in het restaurant, maar niet op een opdringerige manier. Want ze willen niet stigmatiseren noch mensen ontmoedigen om terug te komen eten.

¹⁹ Alle info op: <http://www.gezondeschool.be/>

Ook hier merken we dat bestaande laagdrempelige ontmoetingsplaatsen het best werken. Het restaurant is maar een deel van een totaalaanpak, waarvan mensen weten dat ze er terecht kunnen met vragen en waar een vertrouwensband is opgebouwd. Voor die plekken is een sociale maaltijd een welgekomen – maar niet per se noodzakelijke – bijkomende dienstverlening.

‘We werken op 5 domeinen: vorming, hulpverlening, ontmoeting, vrije tijd en belangenbehartiging. Van in het begin waren gezonde maaltijden of kookactiviteiten een vraag, dat werkt heel groepsbindend. Gezinsondersteuning: dat is hier allemaal aanwezig. Er is een sociaal reisbureau, we werken met een vrijetijdspas. We hebben een breed aanbod: fietslessen, een computerruimte, Nederlandse praatgroep, huiswerkbegeleiding, een permanentie van het CAW en een voor opvoedingsvragen. Wat we organiseren is heel laagdrempelig. Je moet niet probleemgericht iets doen maar de mensen leren kennen en hen zo verder helpen. Sommige mensen stellen direct hun hulpvraag en helpen we direct verder. Sommigen komen hier wel 10 keer voor ze iets durven vragen. Wij bouwen een band op met de mensen. Mensen komen naar hier om iemand te zijn en om iets te betekenen, om deel uit te maken van een groter verhaal.’ (een initiatiefnemer)

Ook andere initiatieven zetten in op aanwezigheid van laagdrempelige aanspreekfiguren. Die zijn meestal al gekend bij het publiek, ondersteunden hen daarvoor al en leidden hen naar het maaltijdproject toe.

De mogelijkheden om gezinsondersteuning aan maaltijden te koppelen zijn ook beperkt door de ruimte. Veel ondersteunende activiteiten gebeuren best op een andere plaats en een ander moment dan de maaltijd zelf.

‘We willen huiswerkbegeleiding gaan doen, maar dat ligt moeilijk. Huiswerk moet op een rustige plek gebeuren: een restaurant is dat niet. Het zou gemakkelijker zijn als we naast het restaurant een extra zaaltje hadden. We overwegen om eerst het huiswerk te doen in het Huis van het Kind en daarna samen in het restaurant te komen eten.’ (een initiatiefnemer)

De meeste projecten moeten op zoek naar creatieve oplossingen om gezinsondersteuning aan maaltijden te koppelen. Velen zoeken hun heil in occasionele initiatieven die ze speciaal opzetten voor het project, bijvoorbeeld workshops gezonde voeding, een georganiseerde kennismaking met verschillende diensten of een gezinsactiviteit. Het voordeel is dat ze het aantal deelnemers netjes kunnen tellen. Maar het onderscheid tussen een toeleidingsactiviteit *van* de maaltijden *naar* andere diensten en een promotieactiviteit *van* andere diensten *naar* de maaltijden, is niet scherp te maken.

‘We hebben cliënten van verschillende diensten uitgenodigd voor de activiteit vandaag. We doen een wandeling langs verschillende sociale organisaties zodat mensen hun aanbod leren kennen. De laatste halte is het sociaal restaurant, waar mensen met hun kinderen kunnen eten.’ (een initiatiefnemer – OCMW)

Gezinsondersteuning als verborgen agenda?

Volgens de projectoproep is de gezinsondersteuning voor de deelnemers niet verplicht gekoppeld aan de maaltijden.

‘Het is belangrijk dat deze ondersteuning, en de toeleiding vanuit het aanbod aan gezonde en betaalbare maaltijden, op vrijwillige basis, onvoorwaardelijk en in vertrouwen kan plaatsvinden.’

Ook initiatiefnemers benadrukken het vrijblijvend karakter van hun aanbod: ze willen deelnemers zeker niet verplichten. Maar voor de organisatoren is de koppeling wel verplicht en dat roept vragen op. De uitdrukkelijke bedoeling van de projecten is om via de maaltijden mensen toe te leiden naar andere diensten. Mensen worden echter in eerste instantie warmgemaakt voor de maaltijden. Ze zijn zich er vaak niet van bewust dat het project nog een ander luik heeft.

Wat vind je van het project?

‘Het eten was een paar keer niet echt lekker, maar de andere keren wel. We hebben wel moeten vragen dat ze wat meer kruiden gebruiken.’ (een deelnemer)

‘Als ik mensen hoor vertellen over iets, dan vraag ik of ik iets kan doen of eens kan bellen. Meestal zeggen mensen dan wel van ‘oh ja, als je dat niet erg vindt.’ Ik benoem dat ook niet van ‘ja we moeten hier eigenlijk ook de link leggen met integrale gezinsondersteuning’ dus ik probeer daar dan altijd een draai aan te geven. Het heeft wel effect: je merkt dat het meer impact heeft als je van professioneel naar professioneel belt dan als mensen zelf bellen, hoe jammer dat ook is.’ (een initiatiefnemer)

Dat kan leiden tot een gebrek aan transparantie naar de deelnemers over de eigenlijke bedoelingen van een project. Als de indruk ontstaat dat een project een verborgen agenda heeft, bemoeilijkt dat het vertrouwen. Er rijzen ook deontologische vragen. Het is belangrijk om bewust te blijven dat de grens tussen een promotie-actie of een louter lokmiddel dun kan zijn.

‘Gezinnen met kinderen die voor het eerst in het sociaal restaurant gingen eten, kregen een bon. Met die bon konden ze voor een kennismakingsgesprek met het Huis van het Kind voor hun kinderen een gratis rugzakje met kleine cadeautjes krijgen.’ (een initiatiefnemer)

‘Het verschil tussen een kindvriendelijk restaurant en gezinsondersteuning vinden we wel belangrijk. Er is een wisselwerking, maar het blijven aparte zaken. We overwogen bijvoorbeeld om informatie over het Huis van het Kind op de placemats te zetten, maar willen niet dat het aanbod op dezelfde plek gebeurt. Wat wel weer kan is een afhaalpunt voor de maaltijden bij het Huis van het Kind.’ (een initiatiefnemer)

Projecten die een totaalpakket aanbieden waarin de maaltijd is inbegrepen, zoals taalstimulering of kinderopvang, kunnen duidelijker zijn over hun aanbod. Daar is het de maaltijd die meer op de achtergrond verdwijnt: mensen kiezen voor de activiteit, de goedkope maaltijd is mooi meegenomen.

‘Ik heb de indruk dat het eten echt niet de prioriteit is. Ze komen voor de oefenklassen Nederlands en omdat ze daar dan toch zijn, kunnen ze ook eten. De prioriteit voor de mensen is het sociaal contact. Ten tweede het oefenen van Nederlands. Voor de kinderen is vooral de extra vrijetijdsbesteding belangrijk.’ (een initiatiefnemer)

4.3. Gezinsondersteuning en scholen: een onmogelijke match?

De overheid koos bewust om projectaanvragen die exclusief mikten op verdeling via scholen af te wijzen. De bezorgdheid was dat de link met gezinsondersteuning er te moeilijk was.²⁰ Bevestigt onze verkenning deze bezorgdheid?

²⁰ Zie bijvoorbeeld antwoord van viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Inburgering, Wonen, Gelijke Kansen en

Scholen vaak partner

Veel projecten zien scholen als belangrijke partners. Zoals gezegd komen verschillende projecten tussen in de kosten voor schoolmaaltijden. Maar projecten doen ook beroep op scholen om hun aanbod bekend te maken en gezinnen door te verwijzen. Een enkel project huurt wekelijks een lokaal van de school als 'restaurant'.

Scholen worden dus benaderd als organisaties die het doelpubliek bereiken. Men gaat ervan uit dat ze gezinnen kennen en vertrouwen genieten om hen gericht warm te maken voor een initiatief als de 1 euromaaltijden. Het is niet duidelijk of die veronderstelling klopt. Zoals bij andere partners is het moeilijk in te schatten hoeveel impact de bekendmaking door scholen heeft.

De scholen met wie we spraken getuigden wel dat ze voor veel ouders een laagdrempelig aanspreekpunt zijn. Voor uiteenlopende kleine vragen proberen ze mensen verder te helpen: informatie opzoeken, een document invullen, een telefoontje doen.

'Een mama kwam bij me aankloppen. Ze stond er alleen voor en had zelfs geen geld voor aangepaste melk voor haar jongste kind. Ik belde een sociale organisatie om te weten waar ze terecht kon. Op hun aangeven bracht ik haar in contact met de juiste dienst bij het OCMW en met de voedselhulp. Die konden haar gelukkig meteen helpen.' (een medewerker van een school)

'Een papa kwam hier enkele jaren geleden als nieuwkomer. Hij klopte in het begin vaak bij me aan met allerlei vragen. Onlangs kwam hij me vertellen hoeveel hij toen aan mijn hulp heeft gehad. Hij vertelde me dat je als nieuwkomer met zoveel vragen zit, en de meeste mensen geen tijd hebben om te helpen. Terwijl je aan de beurt bent, zit de volgende al te wachten en uiteindelijk durf je niet al je vragen te stellen. Die vader waardeerde enorm dat hij bij mij wel de ruimte kreeg om al zijn vragen te stellen.' (een medewerker van een school)

Sociale dienstverlening voor ouders is natuurlijk geen taak van scholen. Het hangt sterk af van de goodwill van directies, leerkrachten en ander personeel, gemotiveerd door de band die ze met kinderen en hun gezinnen opbouwen. En beperkt door de tijd die ze vrij kunnen maken naast hun onderwijsverantwoordelijkheden. Maar desondanks blijkt dat scholen een potentieel hebben als laagdrempelig aanspreekpunt, aanvullend op andere kanalen.

'Men onderschat vaak hoe laagdrempelig een school is. We hebben goede contacten met de ouders. Maar er worden weinig bruggen gelegd. Het zou goed zijn als er brugfiguren waren die vanuit de laagdrempeligheid van de school diensten zouden ontwikkelen. In sommige steden bestaat dat. Scholen kunnen een gemakkelijke en minder stigmatiserende instap zijn.' (een medewerker van een school)

De stelling dat koppeling tussen gezinsondersteuning en scholen onmogelijk is, was dus wellicht voorbarig. Het was interessant geweest ook daarin ervaringen op te doen. Zeker omdat de koppeling vanuit een restaurant evenmin vanzelfsprekend is.

Huiswerkbegeleiding als gezinsondersteuning

Onderwijs krijgt ook aandacht in de gezinsondersteuning. Huiswerkbegeleiding wordt vaak genoemd als een dienst die men wil aanbieden. Het is echter niet duidelijk of de knowhow over hoe men dat best aanpakt, altijd aanwezig is. Bij huiswerkbegeleiding is het belangrijk om goed na te denken hoe men omgaat met de verantwoordelijkheid van scholen, hoe men ouders kan betrekken en welke verwachtingen men heeft van vrijwilligers.

‘Als ouders hun toestemming hebben gegeven, kunnen we afspreken met de school. Veel scholen geven geen huiswerk op woensdag. De juf geeft dan soms al het huiswerk van donderdag mee. Of we bereiden een spreekbeurt voor. We hebben hier ook werkblaadjes om te oefenen. We kiezen wel voor een zo ludiek mogelijke aanpak.’ (een initiatiefnemer)

Het zou natuurlijk paradoxaal zijn als een project van armoedebestrijding ertoe leidt dat scholen *minder* geresponsabiliseerd worden om zelf een armoedebewust huiswerkbeleid te voeren, of zo een beleid doorkruist. Misschien maakt die complexiteit dat het plan voor huiswerkbegeleiding op veel plekken niet tot uitvoering komt?

‘We hebben even overwogen om huiswerkbegeleiding te bieden, maar dat was te moeilijk. Vooral omdat het heel specifiek is. Je mag dat niet zomaar geven, je kan meer kwaad doen dan goed. We doen het dus niet zelf, maar er zijn wel andere organisaties die het schoolwerk ondersteunen.’ (een initiatiefnemer)

4.4. Conclusie: maaltijden geen laagdrempelige toegangspoort

Geen nieuwe gebruikers gezinsondersteuning

Het doel om via de 1 euromaaltijden nieuwe mensen te bereiken voor een breed gezinsondersteunend aanbod, wordt niet gehaald. Ongetwijfeld was er hier en daar een gezin dat een dienst leerde kennen, maar alle informatie wijst erop dat het niet om significante aantallen gaat.

‘Er werken al een aantal diensten in die wijk. Maar zij bereiken ook niet alle gezinnen. De vraag is of ouders door die maaltijden sneller bij die diensten terechtkomen? Ik heb daar geen zicht op en betwijfel het ook. De bedoeling is wel om activiteiten te organiseren waardoor we de diensten mee bekend kunnen maken. Maar veel gezinnen zijn al gekend door verschillende diensten.’ (een initiatiefnemer)

We stelden al vast dat de toeleiding eerder in de andere richting gaat: de maaltijden zijn zelf afhankelijk van laagdrempelige gezinsondersteunende diensten om hun publiek te bereiken. De koppeling tussen maaltijden en gezinsondersteuning lijkt dus weinig meerwaarde op te leveren.

‘Laat ons zeggen dat momenteel meer mensen van de dienstverlening naar de maaltijden komen dan omgekeerd, wat ook deels logisch is.’ (een initiatiefnemer)

Sommige initiatiefnemers zetten nieuwe diensten op in het kader van het project, veelal vormen van kinderwerking. Die diensten worden door gezinnen gewaardeerd, getuige de grote interesse om ze te gebruiken. Gezinnen worden ondersteund door kinderopvang en zien een meerwaarde in huiswerkbegeleiding of leuke vrijetijdsbesteding voor hun kinderen. Het extra bereik is hier het resultaat van het aanbieden van een nieuwe dienst en niet

van de koppeling met de maaltijd. Het project toont wel de meerwaarde van dat aanbod voor gezinnen aan. Het is belangrijk om de kwaliteit en de duurzaamheid van die nieuwe diensten te garanderen. Dat kan bijvoorbeeld door ze in te bedden in een gepast kader, zoals het jeugdwerk, en structureel te financieren.

Bijkomende dienst in een netwerk

De 1 euromaaltijden zoeken net als andere diensten hun weg in het netwerk van organisaties die elkaar moeten leren kennen, naar elkaar kunnen doorverwijzen en kunnen samenwerken. De zoektocht om mensen te bereiken kan een aanleiding zijn om sterkere verbindingen te maken. Maar maaltijden zijn geen noodzakelijke schakel om de banden tussen gezinsondersteunende diensten te versterken. Die linken zijn ook mogelijk én nodig in gemeenten zonder sociaal restaurant. Organisaties moeten er soms toe aangespoord worden.

‘Het was nuttig om beter kennis te maken met de verschillende diensten in onze stad. Veel mensen kennen dat niet, ook de sociaal assistenten hebben vaak geen overzicht. We moeten dat misschien jaarlijks doen. We spelen ook al lang met het idee om een folder te maken met een overzicht van alle ondersteuning, maar daar hebben we nog geen tijd voor gevonden.’ (een medewerker van een OCMW, over een activiteit in het kader van het project)

Als we de maaltijden beschouwen als een van de diensten in een netwerk dat onderling doorverwijst en samenwerkt, vermijden we dat maaltijden gezien worden als een lokmiddel waarachter een verborgen agenda schuilgaat.

5. Participatie: een verbeterpunt

Vanuit onze mensenrechtenbenadering onderschrijft het Kinderrechtencommissariaat het belang van participatie zoals omschreven in de projectoproep:

‘Om een aanbod en werkwijze te realiseren die echte impact heeft, is het cruciaal te vertrekken vanuit de concrete ervaringen en noden van de doelgroep. Zij kunnen best aangeven wat voor hen het verschil maakt tussen wel of niet ingaan op een aanbod, tussen wel of niet de stap zetten naar verdere ondersteuning. De participatie van de gezinnen (ouders én kinderen) in armoede zelf verdient bijzondere aandacht. Deze kan op verschillende manieren gerealiseerd worden, binnen de lokale context. Deze participatieve aanpak is belangrijk van bij de ontwikkeling, over de uitvoering tot de evaluatie van een project.’

De meeste projecten zetten beperkt in op participatie en hebben weinig specifieke aandacht voor participatie van kinderen.

Meer dan een mening over het menu?

De participatie van deelnemers bij de maaltijden en bij de gekoppelde diensten lijkt apart te gebeuren. Of en hoe gezinsondersteunende diensten mensen bij hun werking betrekken, hangt af van dienst tot dienst. We kregen er vanuit de 1 euromaaltijden geen zicht op. Wat de maaltijden betreft, wijzen de meeste initiatiefnemers op informele participatie van deelnemers. Ze proberen rekening te houden met suggesties over het eten en de omkadering.

‘Op suggestie van de ouders hebben we aangepaste bekertjes en bestek voorzien voor kleine kinderen.’ (een initiatiefnemer)

Participatie van deelnemers bij het project in zijn geheel lijkt zwak. Slechts weinig initiatieven bevragen hun deelnemers vooraf en toetsen bijvoorbeeld tijdens het project af of zij door de maaltijden in contact kwamen met diensten die ze voorheen niet kenden.

‘In het buurtcentrum waar de maaltijden doorgaan, hebben we in het begin een kennismakingsdag georganiseerd voor ouders. We legden de bedoeling uit en mensen vroegen wat ze graag wilden eten en hoe ze de gezinsondersteuning zien. Vooraf maakten we een lijst van diensten en daarin selecteerden ouders wat hen interesseerde.’ (een initiatiefnemer)

Wel vermelden projectaanvragen vaak formele participatie op projectniveau, via vertegenwoordigers van mensen in armoede in een stuurgroep. Hoe reëel en hoe diepgaand die participatie is, verschilt tussen projecten.

‘Vrijwilligers met ervaring in armoede werden van in het begin betrokken. Ze waren enthousiast om het project mee vorm te geven. Maar na een tijdje bleek dat de professionals de inbreng van vrijwilligers niet serieus namen. Als dat steeds opnieuw gebeurt, haken mensen af.’ (een partner bij een project)

Participatie van kinderen: een blinde vlek?

De mogelijkheden om participatief met kinderen te werken, zijn sterk bepaald door de uitwerking van het project. Waar school of jeugdwerk maaltijden aanbieden, zou participatie moeten ingebakken zijn in het DNA van de werking. De maaltijden worden echter weinig gebruikt als aanknopingspunt om actief met kinderen aan de slag te gaan rond gezonde voeding.

Ook andere projecten doen dat weinig. Participatie van kinderen blijft vaak beperkt tot een losse activiteit, zoals iets knutselen om de ruimte aan te kleden of samen spelen. Hoewel sommige projecten een eigen moestuin hebben, worden kinderen daar zelden bij betrokken. De meeste kookactiviteiten gebeuren enkel met ouders.

‘Tijdens de kookworkshops mogen de kinderen vrij spelen met het speelgoed in ons buurtcentrum.’ (website)

Hoewel verschillende projecten wel open staan voor spontane suggesties van kinderen, peilden weinig projecten gericht naar de mening van kinderen, bijvoorbeeld over de inrichting van de ruimte, de maaltijden zelf of de activiteiten die eraan worden gekoppeld, hun verwachtingen en tevredenheid.

‘Bij het dessert geven we nu altijd thee. In het begin was dat er niet maar er was een kind dat er altijd naar vroeg. En andere kinderen zijn er ook blij mee.’ (een initiatiefnemer)

Hoewel kinderen een belangrijke doelgroep vormen van de projecten, zijn ze voor weinig initiatiefnemers een volwaardige ‘participant’, wiens mening interessant kan zijn voor de werking.

‘Wij doen elk jaar een enquête naar klantentevredenheid. De uitkomsten nemen we mee naar een actieplan. Er is nog geen enquête gebeurd met kinderen. Daar hebben we eigenlijk nog niet over nagedacht. Maar het is wel een idee om mee te nemen.’ (een initiatiefnemer)

6. Aanbevelingen

6.1. Gezinsondersteuning: zet in op kwalitatieve en toegankelijke diensten

Verantwoordelijkheid van elke dienst

Gezinsondersteunende diensten zoals hulp om de woonsituatie te verbeteren, een vrijetijdswerking voor kinderen en jongeren, een rechtenverkenner zijn voor veel gezinnen versterkend.

Elke dienst is verantwoordelijk om kwalitatief en toegankelijk te zijn voor gezinnen in armoede. De zeven B's van toegankelijkheid (beschikbaar, bereikbaar, betaalbaar, bruikbaar, betrouwbaar, bekend, begrijpbaar) bieden een kader.

De overheid is verantwoordelijk om via regelgeving en financiering toegankelijkheid en kwaliteit van basisvoorzieningen te garanderen. Ze heeft ook een controlerende en stimulerende rol naar het veld.

Zet in op eerste lijn

Laagdrempelige aanspreekpunten, zoals ontmoetingsplaatsen met een uiteenlopend aanbod aan diensten of brugfiguren met een breed en flexibel takenpakket spelen een belangrijke rol. Die eerstelijnswerkingen werken sterk vraaggericht, op maat en in het tempo van het gezin en op basis van een vertrouwensband. Dat maakt dat ze heel wat vragen opvangen die andere diensten niet opnemen of die hen niet bereiken.

Waar nodig verwijzen ze door naar andere diensten. Ze doen dat op een warme manier: ze gaan bijvoorbeeld met gezinnen mee op een eerste afspraak of ze organiseren een groepsactiviteit. Dat maakt hen voor andere diensten vaak onmisbare partners om kwetsbare gezinnen te bereiken. Voor veel gezinnen zijn ze een belangrijke toegangspoort om hun weg te vinden naar hun rechten en naar hulp.

Door hun praktijk hebben laagdrempelige werkingen goed zicht op de noden van kwetsbare gezinnen en de knelpunten in de dienstverlening. Dat geeft hen een signaalfunctie naar andere diensten.

Als de Vlaamse of een lokale overheid ervoor wil zorgen dat mensen in armoede de weg vinden naar diensten die hen vooruit kunnen helpen, investeert ze best in die eerste lijn. Daarbij is continuïteit essentieel. Vertrouwen opbouwen met een persoon of organisatie kost tijd. Projectsubsidies kunnen impulsen geven, maar de werking mag er niet van afhangen.

6.2. Voeding: blijf dicht bij leefwereld van kinderen

Geen kind heeft graag honger. Maar eten is voor hen geen doel op zich, het is meer een activiteit tussendoor. Wie wil inzetten op gezonde voeding voor kinderen, sluit best aan bij de leefwereld van kinderen. Het gebeurt dan ook best op plaatsen en momenten die in hun leefwereld al betekenis hebben.

Thuis eten

Gewoon thuis eten blijft de meest voor de hand liggende plek waar kinderen eten. Een overheid kan ouders op verschillende manieren ondersteunen om ervoor te zorgen dat alle gezinnen genoeg en gezond voedsel hebben.

Prioriteit aan inkomen

De basis is dat gezinnen over een inkomen beschikken dat hoog genoeg is. In de referentiebudgetten ramen onderzoekers de kost voor voeding in een gezin van een koppel met twee kinderen op 579 euro per maand.²¹

We herhalen onze aanbeveling om zoals aangekondigd de uitkeringen tot de Europese armoedegrens op te trekken. De Vlaamse overheid ondersteunt gezinnen met kinderen via de kinderbijslag. Ze kan daarmee nog sterker de kinderarmoede verminderen.²² Ook lokale overheden hebben een verantwoordelijkheid. OCMW's kunnen referentiebudgetten gebruiken om transparant en rekening houdend met de gezinssamenstelling de aanvullende steun voor gezinnen of het leefgeld bij schuldbemiddeling te bepalen.

Inzetten op inkomen zorgt er niet alleen voor dat kinderen genoeg en gezond kunnen eten, maar ook dat gezinnen in andere basisbehoeften (zoals energie, communicatie, gezondheid, mobiliteit enzovoort) kunnen voldoen. Het is de meest structurele maatregel omdat ze de armoede zelf terugdringt.

Goedkope voeding

Aanvullend kunnen lokale overheden nog andere ondersteuning bieden. Via een sociale kruidenier kan men de gezinskosten voor voeding beperken. Die formule heeft als voordeel dat de ondersteuning zich niet beperkt tot één maaltijd. Genoeg en gezonde voeding begint met het ontbijt en omvat (gezonde) tussendoortjes.

In een volgende stap kan men denken aan kant-en-klare maaltijden. Die bereiken gezinnen het best in de formule van afhaalmaaltijden of levering aan huis. Aandachtspunt bij afhaalmaaltijden is dat ze verdeeld worden op een plek die toegankelijk is voor gezinnen.

Kindermaaltijden op plekken waar kinderen komen

Schoolmaaltijden: ingebed in beleid van kostenbeheersing en omgaan met armoede

Als men kiest om enkel kindermaaltijden te verdelen, lijken scholen – en bij uitbreiding vrijetijdsinitiatieven voor kinderen – de beste partners, onder bepaalde voorwaarden.

Scholen bereiken de meeste kinderen, ook kinderen in armoede. Van de 3-jarigen die aantikken op één of meer kansarmoede-indicatoren, is ongeveer 95% ingeschreven in de kleuterschool en 90% voldoende aanwezig.²³ Inzet

²¹ Kost voor voeding (zonder keukenuitrusting) voor koppel en 1 kind lagere school en 1 kind middelbare school. Bron: B. STORMS, L. VAN THIELEN, T. PENNE, T. GOEDEMÉ, (red.), *Hoeveel inkomen is minimaal nodig? Referentiebudgetten voor maatschappelijke participatie*. CEBUD en CSB, 2016, 47,49,51,53,55,57.

²² KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies *Groeipakket op maat van elk kind*, 2015-2016/15, <https://www.kinderrechtencommissariaat.be/advies/groeipakket-op-maat-van-elk-kind>

²³ Vlaamse overheid, Ministerie van Onderwijs, departement, afdeling BDK (2015), *Kleuterparticipatie: inschrijvingen en aanwezigheden – kwantitatief*, Brussel: Ministerie van Onderwijs.

blijft nodig om de kleuterparticipatie verder te verhogen,²⁴ maar nu al is er wellicht geen instantie die meer kinderen bereikt dan het onderwijs. En veel kinderen blijven in de middagpauze op school.

Dat maakt scholen een gemakkelijk kanaal om kinderen goedkope maaltijden aan te bieden. Omdat gezinnen alleen de kindermaaltijden moeten betalen, zijn ze goedkoper dan samen eten in een sociaal restaurant. Een gezonde schoolmaaltijd komt bovendien tegemoet aan de bezorgdheid over 'lege boterhamdozen': kinderen die geen volwaardig middagmaal eten, komen moeilijk tot leren.

Toch zijn goedkope schoolmaaltijden niet zaligmakend. Mensen in armoede tekenen er niet massaal op in. Veel ouders hebben schroom om zich bij de school te tonen als iemand in armoede en vrezen stigmatisering van henzelf en hun kinderen. Armoede blijft nog vaak verborgen, ook op school. Maar ook veel ouders die al gebruikmaken van sociale tegemoetkomingen op school, gebruiken de 1 euromaaltijden niet. Zelfs maaltijden aan één euro zijn voor veel gezinnen in armoede duur.

Goedkope maaltijden aanbieden heeft alleen zin als er een breder beleid is rond omgaan met armoede, kostenbeheersing en schoolfacturen.²⁵ Het zou bijvoorbeeld tegenstrijdig zijn dat een school goedkope schoolmaaltijden begint aan te bieden, en tegelijk ouders laat betalen voor de middagopvang via de zogenaamde boterhammentaks. In de schoolprojecten die we bezochten, gingen de maaltijden samen met andere vormen van ondersteuning. Die lijken zwaarder door te wegen voor de ouders.

Warme maaltijden zijn een manier om lege kindermagen te vermijden. Maar ze zijn niet de enige en soms niet de beste mogelijkheid. Belangrijk is vooral dat scholen ruimte en middelen krijgen om gepaste antwoorden te formuleren op de noden die er zijn, zeker scholen met veel kansarme leerlingen. Sommige scholen geven bijvoorbeeld 's middags gratis soep aan alle leerlingen: zo zetten ze voor een beperkte investering en zonder te stigmatiseren in op voeding én vermijden ze olopemde schoolfacturen. Ook een ontbijt kan nodig zijn.

Verder geven niet alle scholen warme maaltijden. In de bezochte gemeenten bleken vooral scholen buitengewoon onderwijs hier minder voor te kiezen. Dat is een bijzonder aandachtspunt omdat zij in verhouding meer leerlingen in armoede hebben.

Ook om gezondheid te bevorderen, zijn schoolmaaltijden geen wondermiddel. Daarvoor primeert een degelijk algemeen gezondheidsbeleid. Bovendien mag gezonde voeding voor kinderen niet afhankelijk zijn van schoolmaaltijden. Ervaringen uit het buitenland illustreren dat. In Schotland signaleert de Children and Young People's Commissioner het fenomeen van 'holiday hunger' bij kinderen. De gratis schoolmaaltijden vallen weg door de vakantieperiodes, en de gezinsinkomens liggen te laag om dat te compenseren.²⁶

Ook goedkope schoolmaaltijden werken dus alleen aanvullend op structurele inzet op gezinsinkomens.

²⁴ Zie onze aanbevelingen over kleuterparticipatie in: KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Advies *Groei pakket op maat van elk kind*, 2015-2016/15, <https://www.kinderrechtencommissariaat.be/advies/groei-pakket-op-maat-van-elk-kind>

²⁵ Voor meer informatie over omgaan met armoede, zie bijvoorbeeld <https://www.klasse.be/reeks/kansarmoede/>

Voor meer informatie over kostenbeheersing en schoolfacturen, zie bijvoorbeeld [schuldenopschool.be](https://www.schuldenopschool.be) en www.aanpakschoolfacturen.be/

²⁶ M. McCormack, *Holiday hunger is a human rights issue— Scotland's children have the right to food*. <https://www.cypcs.org.uk/> - news - 16 juli 2017

Vrije tijd en kinderopvang

Vrijtijdsinitiatieven en kinderopvang zijn eveneens plaatsen waar kinderen al zijn en ook kunnen eten. Ze bereiken minder kinderen dan scholen. Maar sommige initiatieven bereiken vooral kinderen in armoede. Door maaltijden via hen te verdelen bereik je een bepaald doelpubliek. Ook hier moeten maaltijden bekeken worden in een totaalaanpak van kostenbeheersing en omgaan met armoede. En overweegt de algemene toegankelijkheid en kwaliteit van de dienst zelf op het aanbieden van goedkope maaltijden.

Gezinsmaaltijden: gezinsvriendelijk aanpakken

Sommige gezinnen waarderen het om af en toe samen uit te gaan eten, bijvoorbeeld in een sociaal restaurant of op een plek die occasioneel zo wordt ingericht. Het kan een gezinsavond zijn of een gelegenheid om andere gezinnen te ontmoeten. Ze vinden gezelligheid belangrijk en kinderen vinden het fijn als ze met andere kinderen kunnen spelen.

Restaurants die gezinnen met kinderen tot hun vast doelpubliek willen rekenen, zullen hun beleid daarop moeten richten. Een restaurant gezinsvriendelijk maken is meer dan een speelhoekje inrichten.²⁷

Ook de totaalprijs die het gezin betaalt is deel van de gezinsvriendelijkheid.

Participatie van ouders én kinderen is essentieel om ervoor te zorgen dat de aanpak is afgestemd op gezinnen in armoede.

6.3. Sociale voordelen: voor alle gezinnen in armoede

Voor de toegang tot sociale tegemoetkomingen zoals een korting op een maaltijd, is het belangrijk dat de criteria overeenstemmen met het doelpubliek van gezinnen in armoede. Dat betekent dat alle gezinnen die onder – of net boven – de armoedegrens leven, beroep moeten kunnen doen op de maatregel. De armoedegrens is daarbij afgestemd op de gezinssamenstelling. Daarnaast moet men waken over de toegankelijkheid voor de meest kwetsbare mensen in armoede.

Objectieve criteria aangevuld met pragmatiek

Objectieve inkomenscriteria zijn een goede basis om sociale rechten toe te kennen. Ze zijn duidelijk en transparant en vermijden zo dat een sociaal tarief afhangt van de goodwill van een sociaal werker. Wel moeten ze correct afgestemd zijn op de armoedegrens: in geen geval mogen ze lager liggen.

Sommige groepen met een laag inkomen zijn gemakkelijk af te bakenen, bijvoorbeeld gezinnen die van een leefloon leven, verhoogde tegemoetkoming krijgen bij de ziekteverzekering of in de schuldhulpverlening zitten. Voor die groepen waarvan de inkomenssituatie al duidelijk is, kunnen rechten proactief en soms automatisch toegekend worden.

Voor mensen in armoede die buiten die ‘categorieën’ vallen, is een aanvullende en flexibele benadering nodig. Daarbij maakt samenwerking maatwerk mogelijk. Door in vertrouwen samen te werken met partners die

²⁷ Voor inspiratie zie bijvoorbeeld: S. SERRARIS, L. DODION, [Kinderen aan tafel. Inspiratiegids voor een kindvriendelijke horecazaak](#). Horeca Vlaanderen en Vlaanderen Lekker Land, (datum onbekend).

dichtbij mensen in armoede staan, kan men vermijden dat de meest kwetsbare gezinnen uit de boot vallen.

Kansenpas: kansen en aandachtspunten

Een kansenpas kan een handig toegangsticket zijn, omdat het sociale voordelen inbedt in een breder systeem van participatie. De UitPAS-kansentarief heeft als bijkomend voordeel dat het geen apart systeem is voor mensen in armoede, waardoor ze het minder stigmatiserend vinden.

Belangrijk is wel dat de procedure om die pas te krijgen zelf toegankelijk is. Ook hier geldt dat men best objectieve criteria gebruikt, afgestemd op de armoedegrens, en die aanvult met een flexibele benadering. Als mensen verplicht langs het OCMW moeten om toegang te krijgen tot andere ondersteuning, kan dat een struikelblok zijn.

Bij gebruik van de kansenpas op scholen, voor schoolmaaltijden of andere voordelen, is het belangrijk dat gemeenten erover waken dat de maatregelen alle leerlingen ten goede komen, ongeacht hun woonplaats. Waar mogelijk kunnen ze hierover afspraken maken met andere gemeenten.